

כשאנו מסתכלים בשלביה הקדומים ביותר של הספרות המקראית, מתגלית לפני עינינו תופעה מתמיהה: אין אותם השלבים מוסרים לנו רושם של איזה דבר שבהתחלה או של יצירות ביכורים, ואין להכיר בהם סימנים של נסיון או של חיפוש דרכים. אדרבה, מציגים הם לפנינו יצירות מושלמות ומשוכללות, המעידות על מסורת אמנותית כבר קיימת ועומדת, כאילו קדמה להן התפתחות בעלת מאות שנים. ואין פנאי מספיק להתפתחות זו בתולדות ישראל, מכיון שראשיתה של הספרות המקראית חלה בעת ובעונה אחת עם ראשית חייה של האומה. כיצד אפוא נוכל לכאר לנו את התופעה האמורה?

לכאורה אפשר היה לחשוב, שלמדו בני ישראל את דרכי האמנות הספרותית ממה שמצאו מן המוכן אצל העמים הגדולים שבתוכם היו יושבים, המצרים מצד אחד, האשורים והבבלים מן הצד השני. הלא עובדה היא, שיסודותיה העיקריים של השירה, כגון קצב החרוז ומבנה הפסוק, שיטת התקבולת והלכותיה המיוחדות, משותפים היו לכל עמי המזרח הקדום; ושגם בפרוזה, צורות המליצה ודרכי הבעת המחשבה דומות היו במדה מרובה בכל ספרויותיהם של אותם העמים. לפיכך אפשר היה לכאורה להניח, שהתקיים בתקופה הקדומה איזה תהליך דומה לתהליך שהתקיים כימי הביניים, כשלמדו המשוררים היהודים משכניהם הערבים את מלאכת השיר הפרטית, את המשקל ואת הלכותיו, את מבנה השירים ואת סידורם, את בחירה הנושאים ואת השימוש במוטיבים מסורתיים, את הקישוטים ואת התמונות; ולא עברו חמשים שנה משהתחילו לצפצף כפי ביטוי של יהודה אחריו, וכבר הגיעו לדרגה רמה ונשגבה של שלמות אמנותית. ואולם תהליך שכזה יוכל להיראות לנו קרוב ומתקבל על הדעת רק בסקירה ראשונה. אחר ההתבוננות והעיון בצטרך להחליט שאי אפשר שכן התפתח העניין. וזה לשלוש סיבות: (א) מפני שלא היו לשונותיהם של העמים הנזכרים, המצרית והאכדית, ידועות בישראל אלא ליחידי סגולה, ולפיכך לרוב מניינו ולרוב בניינו של העם היו יצירותיהם של אותם העמים בכתיבת הכפר החתום, בניגוד גמור למצב הקיים כימי הביניים, כשהיו היהודים

תושבי ארצות האיסלאם משתמשים בערבית כשפת הדיבור היום-יומי; (ב) מפני שקשה לשער שמייסדי דת ישראל ונביאיה ומשורריה לקחו להם למופת את ספריהם של אומות העולם, שרובם ככולם היו ספיים דתיים או לכל הפחות קשורים בדת מאיזו בחינה; ואין להביא ראיה מהשפעת השירה הערבית על משוררי ישראל בספרד, מכיון שהשפעה זו באה אך ורק מצד השירה הערבית החילונית, ופעלה כמעט רק בתחום שירתם החילונית של משוררינו, בה בשעה ששירת הקודש שלהם היתה כולה עברית, בלי השפעה זרה חוץ מזו של המשקל, ולפעמים אף בלי זו; (ג) מפני שהמסורת האמנותית המופיעה לפני עינינו ביצירותיה הראשונות של הספרות המקראית אינה מצמצמת בחוג העניינים העלולים לעבור מלשון ללשון, כגון אלה שהזכרתי למעלה, קצב החרוזים ומבנה הפסוקים והתקבולת ודרכי המליצה ואופני הבעת המחשבה. מלבד כל אלה יש גם מסורת לשונית. הלשון הספרותית מופיעה כבר באותן היצירות במצב של שלמות משוכללת, והריהי כבר קבועה בניבוי ובביטוייה, בצורותיה ודרכי שימושה, בתכונותיה ובסגולותיה האופיות, וברור הדבר, שעניינים כאלה הם קניינים מיוחדים לכל לשון ולשון, ואינם יכולים לעבור מלשון לחברתה.

לפיכך אין לראות בהנחת תהליך מעין זה האמור את הפתרון לבעיה שעוררנו בתחילת דברינו. עלינו לבקש את הפתרון בדרך אחרת.

הדרך הנכונה לפתרון הבעיה תוכל להימצא בהשערה, שהספרות המקראית לא היתה אלא המשך הספרות הכנענית שקדמה לה בזמן. כשם שהעברית איננה אלא אחד הדיאלקטים שצמחו מן הגזע הכנעני הקדום, וכשם שהיא ממשיכה, כשינויים דיאלקטיים מסויימים שנתהוו דרך הסתעפותם והתפתחותם של הדיאלקטים הכנעניים השונים באלף השני לפני סה"נ, את הלשון הכנענית הקדומה ביותר והאחידה ביותר, כך ממשיכה הספרות העברית את המסורת הספרותית הכנענית, שכבר הלכה ונוצרה בתוך האוכלוסיה המדוברת כנענית לפני התהוותו של עם ישראל.

על השערה זו אין להקשות אף אחת משלוש הקישיות שהזכירו אותנו לדחות את ההשערה הראשונה שהזכרנו למעלה. לקושיה הראשונה אין מקום, מכיון שהלשון שבה נוצרה המסורת הספרותית היתה דווקא הלשון המדוברת בפייהם של בני ישראל. לקושיה השלישית אין מקום, מכיון שאותה המסורת הספרותית היתה כוללת כמובן גם את היסודות הלשוניים. ואף את הקושיה השנייה אין להקשות, מכיון שעכשיו אין אנו מניחים חיקוי מתוך כוונה, אלא המשך טבעי וספונטאי, לא ההקפות אלא התפתחות.

1 עיין את הסקירה הכללית של אולברייט (Albright), *BASOR*, 70, 1938, עמ' 21, ואת ספרו של הרס (Harris), *The Development of the Canaanite Dialects*, ויר-הייין 1939.

לא קבלת השפעה זרה אלא המשך השימוש באותן דרכי הביטוי שכבר היו נהוגות בלשון, גם בזיים הדתיים גם בחיים החילוניים.²

ואם כך הדבר, ברור מפני מה הספרות המקראית עומדת במצב של שלמות אמנותית כבר בראשית התהוותה. כללי הביטוי הספרותי ודרכיו בדיאלקטים הכנעניים כבר נקבעו ונשתכללו לשעבר. ועל כן לא היה להם לאבותינו, כשבאו להביע בראשונה את רעיונותיהם בצורה ספרותית, ליצור להם את כלי ההבעה. הכלים היו כבר מוכנים ועומדים, ונקל היה להם להשתמש בכלים הללו כדי ליצור ספרות חדשה, חדשה אמנם בתוכנה וברוחה, אבל המשך הישגה בצורותיה, בחינת יין חדש בקנקן ישן.

תהליך זה מתקבל בלי ספק על הדעת. אבל כמובן אין אנו רשאים לראות בו יותר מהשערה קרובה עד שנבחנו את הדבר בפרטות לאור העובדות הידועות לנו, ועד שנראה אם העובדות הללו מאשרות את ההשערה אם לא. את העובדות העלולות לשמש לנו לשם בחינה זו נוכל למצוא על ידי עיון השוואתי בספרות המקראית ובשרידי הספרות הכנענית שהגיעו עדנו. ואם העובדות תאשרנה את ההשערה, אולי ימצא בהן, מלבד ההוכחה על עצם התהליך בכללותו, גם ממה שילמדנו באופן מעשי על כמה מפרטי התהליך ומדקדוקו, וממה שיועיל לנו להגיע לידי הבנה יותר ברורה ויותר מדויקת בכמה כתובים מקראיים. כדאי אפוא שנפנה לעיון השוואתי זה את תשומת לבנו בעמודים הבאים.³

בביטוי "שרידי הספרות הכנענית" כוונתי ביוחד לכתבי אוגרית, שנתגלו ונתפרסמו

2 יונברג (כתבי אוגרית, ירושלים תרצ"ו, עמ' 129-131, ובחוק *Atti del XIX Congresso Internazionale degli Orientalisti*, רומה 1938, עמ' 472-476) סובר, על סמך ההקבלות שמצא בין מומרי כט שבספר חללים ובין טכסטים כנעניים, שמומור זה מוצא מסוריה. ודומה לו דעתו של גסטר (*Gaster*), *Journal of the Manchester Egyptian and Oriental Society*, 21, 1937, עמ' 43, על מומור קי ועל מומורים אחרים (ועיין גם מה שכתב גסטר ב-*AfO*, 11, 1936-1937, עמ' 384). אבל כל זה קשה מאד, מפני הנימוק שהבאתי למעלה. כל ההקבלות מתבארות היטב לפי השיטה שנקטתי בה במאמר הנ"ל.

3 אני מצטט את כתבי ראס-שמרה לפי הסימנים שהשתמש בהם המר"ל הראשון, וירולו (Virel-leaude). מכיון שבידי קוראים רבים יימצא בלי ספק ספרו הנ"ל של יונברג, הריני מביא כאן קונ"קורדנציה של סימני וירולו וסימניו (כידוע כמה לוחות נתפרסמו אחר הופעת ספרו של יונברג, ולפיכך אינם נמצאים בו): בעל א' = II AB; בעל ב' = I*AB; בעל ג' = I AB; בעל ד' = 1929, מס' 6; בעל ה' = III AB; אג"מ = מס' 60 (במספרי השורות ב"בעל א', ז-ה, נפלו בספרו של יונברג טעויות דפוס). - את הטכסטים האוגריתיים אביא בתחילה במקורם ואח"כ בתרגום עברי בסוגר ריים. - לא יכולתי להשתמש בדקדוק האוגריתי של גרדון (Gordon), שעוד לא הגיע לירושלים מפני המלחמה.

כשנים האחרונות, ובראש וראשונה לקטעי השירות האפיות המהוות את חלקם הגדול ביותר והחשוב ביותר⁴. ההדים של הספרות המזמורית הכנענית הנשמעים בכתבי תל-אל-עמארנה⁵ לא יועילו לנו הרכה, מכיון שאינם אלא תרגומים ללשון האכדית, ומה שחשוב לנו עכשיו הוא עצם העדויות השרות על המסורת הלשונית הכנענית. ובכל זאת, איזה עניין חשוב נוכל למצוא גם באותן הפסקות בכתבי תל-אל-עמארנה המשמיעות לנו את הדעה של השירה הכנענית⁶.

כמובן, במשך השוואתנו לא נחעכב על המלים הפשוטות ועל הביטויים הפשוטים הנובעים משפת הדיבור היומיומי. אם אנו מוצאים גם בשירי אוגרית וגם בספרי המקרא מלים כגון ארץ או מים, ראש או יד או כתר, ואפילו צירופי מלים כגון שפך דם או נתך ארצה, אין לכל זה שום חשיבות למחקרנו, מכיון שבשני דיאלקטים השייכים לחוג לשוני אחד, כעברית וכאוגריתית, אוצר המלים הריהו לפי טבעו משותף בחלק גדול, ואין להוציא ממנו שום מסקנה בנוגע לאיזה יחס ספרותי כל שהוא. מה שמעניין אותנו הוא לראות האם נמצא שימוש משותף לשתי הספרויות כביטויים ספרותיים, הנובעים ממסורת ספרותית קבועה.

ביחוד נעיין בסוגי ביטויים דלקמן:

- א. נוסחאות מעבר.
 - ב. נוסחאות קבועות אחרות.
 - ג. סכימאות קבועות.
 - ד. השאלות (מיטאפורות).
 - ה. תוארי קישוט וכינויים.
 - ו. דימויים.
 - ז. מונחים קבועים.
 - ח. זוגות קבועים של מלים מקבילות.
 - ט. זוגות קבועים של ביטויים מורכבים מקבילים.
 - י. שימושים מיוחדים של צורות הפעלים.
- עד שניגש לעיין בפרטות בכל אחד מהסוגים האלה, כדאי שנעיר הערה כללית,

4 אני מאלה הסוכריים שהאוגריתית שייכת ללשונות הכנעניות. המאמר הנוכחי יביא הוכחות חדשות, ועד כמה שנדמה לי מכריעות, לדעה זו (עיין בסוף המאמר).

5 עיין ביוחד יירקו (Jirku), *Canaanäische Psalmenfragmente der vorisrael. Zeit Palästinas u. Syriens*, 52, 1933, עמ' 108-120, והביבליוגרפיה המבאה שם, ועוד המפל (*Hempel*), *Althebr. Literatur*, עמ' 14, והביבליוגרפיה שם, עמ' 18 ו-19.

6 עיין להלן א 2, ט 2.

קשים לב אל העובדה, ששירי אוגרית הידועים לנו עד היום הם רובם ככולם שירים אפיים, וההערה היא זו: בתולדות ספרותיותיהם של רוב העמים דבר רגיל הוא שהפרוזה הספרותית תתחיל להתפתח אחר השירה ובעקבות השירה, ושהפרוזה הקדומה ביותר תראה סימנים של מוצאה מן השירה שקדמה לה; ביחוד בלשונה של הפרוזה הסיפורית הקדומה נשמע לעתים תכופות מעין הד של ביטויים שהיו שכיחים בשירה האפית של-פניה. למשל, בהתחלת הפרוזה ההיסטורית של היוונים, בלשונם של הלוגוגראפים ובלשונו של הירודוטוס, מוצאים אנחנו כמה סימנים של המשך הביטויים הרגילים באפוס היווני. והוא הדין, כדי להביא דוגמה שניה, בספרות הצרפתית: ראשוני ההיסטוריונים הצרפתים, כגון וילא-הרדוין, משתמשים עדיין בפורמולות שהיו רגילות באפוס הצרפתי. לפיכך יהיה מן הראוי שנשווה אל השירה הכנענית לא רק את השירה שבמקרא, אלא גם את הפרוזה שבו, וביחוד את הפרוזה הסיפורית, כדי לראות האם גם בספרות הכנענית-העברית התקיים תהליך מעין זה שהזכרנו ביחס לספרות אחרות.

א. נוסחאות מעבר

השירה האפית האוגריתית רגילה, ככל שירה אפית, להשתמש בנוסחאות קבועות כדי לעבור מפיסקה לפיסקה או מעניין לעניין. כדאי לחקור האם נמצא בספרות הסיפורית המקראית המשך או הד לנוסחאות המעבר הנהוגות באפוס הכנעני.

1. כשבאה השירה האוגריתית להגיד שלפני אחז מגיבוריה, שעליו היה מוסב הדיבור עד אז, הופיע מי שהוא אחר או מה שהוא חדש, והיא עוברת מתוך כך לספר לנו על השיחות או על הפעולות שנתקיימו בין מי שעליו היה מדובר למעלה ובין מי שהופיע לפניו באותה השעה, או להגיד לנו תוצאת הופעתו של העניין החדש, רגיל בה הביטוי **בנשא ענה ויפהן** (או לנקה בנשא ענה ותפהן)⁷, שהוראתו, לפי פירשי שכבר פירסמתי לפני שנים אחדות⁸, הריהו בדיוק כנשוא ענינו וירא (או בנשוא ענינו ותרא)⁹. כך, למשל, בלוח II D, ה, 9, כשעובר המשורר מתיאור דניאל הירושב על כסא המשפט שלו לסיפור הופעתו של מלאך האלים כתר וחסס, שבא למסור לו לדניאל את הקשת ואת החצים שהאלים נותנים במתנה לבנו אקהת, משחמש

המשורר בנוסחת המעבר **בנשא ענה ויפהן** (כנשוא ענינו וירא [דניאל]). והוא הדין אחר כך, כשמסופר שהופיעו לפני פֶּעַת, בתו של דניאל, המשרתים הכאים להגיד לה שאקת אחיה נהרג (I D, שו' 76). גם שם נאמר: **בנשא ענה ותפהן**. וכן כמה וכמה פעמים אחרות: I D, שורות [25-26], 28-29, [105], 120, 134-135; II AB, ב, 12, ועוד כאלה. לפעמים בא הביטוי בצורה קצת שונה. למשל בלוח IV AB, ב, 13-14: **וישא ענה לאין בעל וישא ענה ויען**, שלפי פירושי שנתתי בהודמנות האמורה¹⁰ יש לתרגמו וישא ענינו וירא אל אין בעל, וישא ענינו וירא. וכן שם שו' 26-27: **ותשא ענה בתלת ענת ותשא ענה ותען** (כלומר ותשא עיניה הבתולה ענת, ותשא עיניה ותרא). מיד נתעורר בנו זכרון הביטוי וישא ענינו וירא, הרגיל בפרוזה הסיפורית המקראית¹¹ במקרים מעין אלה. די להזכיר, למשל: וישא ענינו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו (בר' יח ב); וישא ענינו וירא והנה גמלים באים (שם כד טג); ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק (שם שם טד); וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד (שם לו כה); וישא ענינו וירא את בנימין אחיו בן אמו (שם מג כט). ואפשר היה כידוע להאריך רשימה זו בהרבה. זוהי איפוא נוסחה קבועה בספרות המקראית, הכאה תמיד בצורתה, אפילו כשאין שום סיבה מיוחדת לנשיאת העינים: מעין פורמולה מאכנת, העשויה לפעמים לעורר את תמהונו של הקורא, המוצא אותה תוזרת לעתים כל כך תכופות בלי שינוי. אבל עכשיו, אחר שידענו את מנהגם של המשוררים האפיים הכנענים, התמהונו סר: יש כאן לפנינו אחד משיווריו של הסגנון האפי הקדום. השירה האפית העברית, שעד כמה שנדמה לי קרוב לשער, נמצאת היתה בתקופה הקדומה¹², השתמשה בלי ספק בנוסחאות הרגילות באפוס הכנעני הכללי, וכאשר התחילו אבותינו לכתוב בפרוזה סיפורית, המשיכו להשתמש גם בפרוזה, עד כמה שהיה אפשר וראוי, באותן הנוסחאות האפיות הקבועות. הביטוי המקראי וישא ענינו וירא אינו אלא דוגמה אחת לנוסחאות אלו.

2. דוגמה שניה. כשמספרים המשוררים האוגריתיים על מי שהוא שהלך ממקום

¹⁰ *Orientalia*, שם.

¹¹ על ההקבלה שבין הביטוי האוגרית ובין הביטוי העברי וישא ענינו וירא עמדתי ב-

Orientalia, שם.

¹² על נושא זה ייתדתי את הדיבור בהרצאת הפתיחה שלי באוניברסיטה הרומית בינואר 1939,

ובשעוריי באוניברסיטה העברית בירושלים בחורף תשי"ב. אולי אפשרם בקרוב את מסקנותי על

העניין [עין עמ' 62-90 בספר זה].

⁷ על פירושו של הפועל ויפהן, ותפהן, עיין אולברייט (*JPOS*, 14, 1934, עמ' 118, הערה 7). אחרים פירשו אחרת (למשל גינזברג, כתבי אוגרית, עמ' 22: במשא עיניה

ותחבונן בו, על סמך הצעתו של ד"ר בן-חיים, פהן = עֵינָה).

⁸ ב-*Orientalia*, 7, 1938, עמ' 277-278, הערה 7. - כשאצטט *Orientalia*, כוונתי לסריה

החדשה [עין תרגום עברי בכרך ב של ספר זה].

⁹ על מבנה המשפט עיין להלן, ב, 2, הערה 16.

למקום, מתחילים את הפיסקה החדשה, המדברת על הליכתו ועל פעולתו במקום השני, בפורמולה אֶדְך לִיתַן פִּנָּם עִם (או נתן את פניו ל-)13. גם רישומה של פורמולה זו ניכר בפרוזה הסיפורית המקראית. כתוב, למשל, בבר' לא כא: וישם את פניו הר הגלעד. ובמל"ב יב יח: וישם חזאל פניו לעלות על ירושלים. ועוד ועוד. הביטוי בא גם בהשאלה, בדה"ב כ ג; ויתן יהושפט את פניו לדרוש לה'. והשווה, מחוץ לספרות הסיפורית, דניאל יא יז-יח14.

3. עוד דוגמה, פשוטה אמנם, אבל בכל זאת מעניינת. אחת הנוסחאות של מעבר בשירה האוגריתית היא אֶחֶר מַעִי... (אחר בא פלוני). כך, למשל, II AB, ג, 23-24: אֶחֶר מַעִי אֶלְאִין בעל מעית בתלת ענת (אחר בא אל אין בעל, באה הכתולה ענת); שם, ה, 106: אֶחֶר מַעִי כֶּתֶר וְחֶסֶס (אחר בא כתר וחסס); II D, ה, 25-26: אֶחֶר ימֵעִי כֶּתֶר וְחֶסֶס (אחר בא כתר וחסס). והנה דווקא את הפורמולה הזאת אנו מוצאים בס' שמות ה א: ואחר באו משה ואהרן, וכדה"א כ כא: ואחר בא הצרון.

ב. נוסחאות קבועות אחרות

1. גוסחה רגילה במקרא, כשכא הכתוב להגיד שמי שהוא עוב את מקום דירתו כדי להשתקע עם כל משפחתו במקום אחר, או לכל הפחות כדי לגור שם, הוא וכל אשר לו, לזמן ממושך, הריהו: וְגַחַת פְּלוֹנִי (ראש המשפחה) אח פלוני ואת אלמוני (בני משפחתו) ואת קניין פלוני ואת קניין אלמוני (מקנהו ובהמתו ורכישו וכיוצא בהם) וילך וגו'. גם זו מעין פורמולה קבועה, שנחשבה בעיני מצדדי תורת התעודות לאחד מקנייניו המיוחדים של המקור P. כך אנו קוראים בבר' יא לא: וַיִּקַּח תִּרְחָא את אכרם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי כלתו אשת אכרם בנו ויצאו אתם מאור כשדים וגו'. ושם יב ה: ויקח אכרם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן

13 למשל: I AB, א, 32 (4 בהוצאה הראשונה, לפני התגלות הקטע הכולל את התחלת הלוח); שם, ד, 31; I*AB, 9-10; ב, 13-14; II AB, ד-ה, 20, 64 (השווה שם ח, 1), ועוד ועוד.
14 כמה פעמים בא הביטוי nadānu pana בכתבי תל-אל-עמארנה (אני מצטט אותם על פי הוצאת מרסר [Mercer], טורונטו 1939), על הרוב בהוראה מיטאפורית, לשאת עיניים בתקווה, או לשים לב, וכיו"ב (למשל מס' 117, עמ' 390, שר' 20-21; מס' 150, עמ' 490, שר' 4-5, 14-16; ועוד ועוד), ולפעמים בהוראה דומה לזו של יתן פנם באוגריתית; למשל, מס' 151, עמ' 494, שר' 32-34: [a]t-ta-din pa-[n][i-a a-na] a-na [m]ah-ri-ti a-na a-ma-ri pa-ni šarri bēli^{li}-ia (נתתי פני קדימה לראות את פני המלך אדוני).

ויצאו ללכת ארצה כנען וגו'. ושם לו: ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל נפשות ביתו ואת מקנהו ואת כל בהמתו ואת כל קנינו אשר רכש בארץ כנען וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו. ושם מו: ויקחו את מקניהם ואת רכושם אשר רכשו בארץ כנען ויבאו מצרימה יעקב וכל זרעו אתו. והנה גם פורמולה זו נמצאת בכב' בכתבי אוגבת. בשעה ששולח נת מלך שאל דברי איום אל בעל אלהי השמים, משיב הרוח ומוריד הגשם, ועל ידי שליחות זו מגיד לו שצוד מעט וימיתו ויכריחוהו לרדת שאולה, אותו ואת כל אשר לו, כך הם דבריו (I*AB, ה, 6-13): ואת קח ערפתך רתך מדלך מטרך עמך שבעת עלמך תמן הנורך עמך פדרי בת צר עמך תטלי בת רב אדך פנם אל תתן תך ער כנכני וגו' (ואתה קח את ענניך, את רוחותיך ואת מרכבותיך, עמך שבעת משרתיך ושמנת חזיריך, עמך פדרי בת אר, עמך תטלי בת רב [נשותיו של בעל], אז תתן פניך לתוך מערת כנכני וגו'). ודומה לזה ניסוח דבריו של אל אבי האלים כשהוא מגרש את אמתה של אשרה אשתו (BH, א, 17-22). מכאן ראייה שאין לחשוב את הפורמולה המקראית האמורה לאיזה קניין פרטי של מקור מסויים כגון P, מכיון שהיא שייכת למסורת הכנענית הכללית מימי קדם, ואם עבדה לירושלם לבני ישראל, לכל סופרי ישראל עברה.

2. הפורמולה הרגילה בשירה האוגריתית כדי להביא את נאומי גיבוריה היא: וישא גה ויצח (וישא קולו ויקרא); אחריה בא עצם דיבורו של המדבר¹⁵. לפעמים, ביחוד בדרושיחות ממושכות, בא ביטוי פשוט יותר, ועליו נדבר להלן (מס' 3). כאן ניחד את הדיבור על הפורמולה הראשונה, החגיגית ביותר.

פורמולה זו לא היתה ראויה לשמש לעתים תכופות בפרוזה הסיפורית העברית. רחוקה היא יותר מדאי מן המציאות וממנהגם של בני אדם הפשוטים, ולא היה אפשר להגיד עליהם, כמו שמגידה השירה האוגריתית על האלים ועל האלים-למחצה, כמעט כל פעם שהיא מביאה את דבריהם, שהם מרימים את קולם וקוראים. ובכל זאת, רישור מיה של פורמולה זו ניכרים אף הם בספרות המקראית, וכיחוד במקרים דלקמן:

(a) כשהנואם רחוק ממאזיניו, והוא צריך להרים את קולו. בס' שופטים ז ז מכופר על יותם שדיבר אל אנשי שכם מעל הר גריזים, והגיד להם את משלו הידוע על העצים שהלכו למשוח עליהם מלך; ושם מקדים הכתוב לדבריו של יותם את הנוסח וישא קולו ויקרא, ממש כנוסחה האוגריתית, מלה במלה. ודומה לזה, בפועל הרים

15 למשל I AB, א, 39; ב, 11-12; ג, 17; ד, 33; ה, 10-11; ו, 13; ועוד ועוד.

ג. סכימאות קבועות

1. בכמה סוגים מסוגי הספרות המקראית (בספרות הנבואית, בספרות המזמורית ובספרות החכמה) אנו מוצאים מאמרים מספריים מודרגים¹⁸, כלומר מאמרים שבחלקם הראשון מזכירים איזה מספר, x, של דברים מסויימים, ואחר כך, בחלק השני, המקביל לראשון, מעלים אותו מספר ביחידה אחת וקובעים אותו ב-א + 1. כתוב בתחילת ס' עמוס (א ג): על שלשה פשעי דמשק ועל ארבעה לא אשיבנו, וכיוצא בזה כתוב בהמשך הפרשה על עזה (פס' ו), על צור (פס' ט), על אדום (פס' יא), על בני עמון (פס' יג), על מיאב (ב א), על יהודה (פס' ד), ועל ישראל (פס' ו). ואולם, אחר פתיחות אלו אין הנביא בא לפרט ארבעה פשעים בכל מקרה ומקרה, ואף לא שלושה, אלא רק אחד, אולי התמור שבהם כדוגמה לכולם¹⁹. וזוהו ראייה, שכבר בימי עמוס נעשה המאמר המספרי המודרג מעין סכימה מסורתית מאובנת, המשמשת לעתים כה תכופות שאפשר היה לשכח את הוראתן הפשוטה של המלים שבה²⁰.

עוד דוגמאות מקראיות של מאמרים ממין זה (רק באלה המסומנות בסמיך* מפורטים הדברים הנמנים במספר x + 1): מיכה ה ד: והקמנו עלינו שבעה רעים, וש מנה בסיבי אדם; תהלים סב יב: אחת דבר אלהים, שתיים זו שמעתי; ימלי ו טו—יט: שש הנה שנה ה', ושבע תועב (ו) ת נפשו וגו'; שם ל טו—טז: שלוש הנה לא תשבענה, ארבע לא אמרו הון

הנרדף לנשא, מה שמגדת אשת פוטיפר לאנשי ביתה (בר' לט טו): ויהי כשמועו כי הרימתי קולי ואקרא, ולבעלה (שם פס' יח): ויהי כהרימי קולי ואקרא¹⁶.

(β) כשהכוונה להרמת הקול בבכי; או בא הביטוי וישא קולו ויבך, ביטוי שכיח וקבוע בסגנון הסיפורי של המקרא¹⁷.

(γ) בסגנון השיירי; למשל ביש' כד יד: ישאו קולם ירנו; ושם נב, ח: נשאו קול יחדו ירנו. וכך, אמנם בהשמטת המלה קול לקיצור הדרוש מפני המש-קל, אבל מאידך גיסא דווקא בפועל צוח הבא באוגריתית, ביש' מב יא: ישאו מדבר ועריו... ירנו ישיבי סלע מראש הרים יצוחו. והשווה משלי א כ—כא, ב ג, ח ג—ד.

עוד מן הראוי לציין, כי כששייך דיבורו של הנואם לחוג המשלים, אז בא במקרא הביטוי וישא משלו ויאמר. ביטוי זה נמצא שבע פעמים בפרשת בלעם (כמד' בר כג ז יח, כד ג טו כ כא כג), ובצורה קצת שונה פעמיים בס' איוב (כז א, כט א). אם היה הביטוי הנידון נהוג גם באוגריתית במקרים שכאלה, אי אפשר לנו לדעת, מכיון שלא נתגלה עדיין בראש-שמרה אף קטע אחד מספרות החכמה. אבל בכל אופן זה ברור, שמבנהו ושימוש דומים מאד למבנהו ולשימוש של הביטוי האוגריתי וישא גה ויצח שהזכרנו למעלה (מס' 2).

3. כשרוצים המשוררים האוגריתים להביא את דברי גיבוריהם כאופן פשוט יותר, וביחוד, כמו שאמרנו למעלה, בדו-שיחות ממושכות, או רגילים הם להתחיל במלה ויען (לפעמים חזקות בלי וי' ו), ואחריה הנושא, שמו של הנואם. ובכדי ליצור חרוז שלם, בעל שלוש או ארבע מילים מוטעמות, מוסיפים על שמו של הנואם איזה תואר או איזה כינוי או איזה פועל שני. נביא דוגמאות אחדות. II AB, ג, 25: ותען רבת אִתְרַת ים (ותען הגבירה אשרת ים); I D, 25—26: ותען בתלת ענת (ותען הבתולה ענת); שם 180: ויען [דנאל מת] רפא (ויען דניאל איש רפא); III D, ב, 15: ויען לטפן אל דפאד (ויען אל, הרחום, טוב הלב); IV AB, ד, 49: [יען] על מם יענין (אולי לתרגם: ויענו המשרתים: יענו). נוסחא זו (ויען + נושא + מלה אחרת) רגילה מאד בעברית כידוע. המלה הנוספת יכולה להיות הפועל ויאמר, כמשפטים כגון ויען אברהם ויאמר (בר' יח כו ועוד ועוד), או איזו מלה אחרת, למשל ותען להם מרים (שמות טו כא).

16 מבנה המשפט דומה למבנה המשפט האוגריתי בנשא ענה ויפהן (למעלה, א 1).
17 בר' כא טז: כו לט (השווה מה ב; ובמ' יד א), שופ' ב ד; כא ב; שמ"א יד ד; כד יז; ל ד; שמ"ב ג לב; יג לו; רות א ט, יד; איוב ב יב.

18 על מאמרים כעין אלה עיין שטומר (*Der kritische Wert der altaram. Ahi-*, (Stummer), *katexte aus Elephantine*, מינסטר א. ו. 1914, עמ' 58—59, 85—86; גרסמן (Gressmann) ב-*ZAW*, סריה חדשה, 1, 1924, עמ' 272 ואיך; סגל, בתרביץ, א, תר"ץ, ספר א, עמ' 16—17; גינבורג, במנחה לדוד (ס' היובל לר' דוד ילין ז"ל), ירושלים תרצ"ו, עמ' עח—פב; באור (Bauer), ב-*ZAW*, סריה חדשה, 13, 1936, עמ' 152; גינבורג, שם, 14, 1937, עמ' 308—309; די וו (de Vaux), ב-*RB*, 46, 1937, עמ' 534; גסטר (Gaster), ב-*Iraq*, 6, 1939, עמ' 142, הערה 239, ועמ' 143 (Addenda); טורטשינר, ספר איוב מפורש, ח"א, ירושלים תשי"א, עמ' 74—75.

19 גם בנוגע לישראל (ב ו ואלך), אף על פי שנזכרים פשעים רבים (יותר מארבעה!) אין אלא רק פשע אחד בלבד קשור במאמר המספרי על ידי המלה על.
20 אם בצורה הקדומה ביותר של המאמר המספרי היה המספר השני סידורי ולא יסודי (עיין בביבליוגרפיה המובאה בהערה 18), מוטל בספק. מתנגדים להנחה זו: א) הפסוקים המזכרים, בצלע השניה דבר שונה מזה הנזכר בצלע הראשונה, כגון מיכה ה ד; ב) מקרים מעין זה שב-*ID*, 42—44: שבע שנת יברך בעל תמן רכב ערפת (לו היה המספר השני סידורי, היה לו להיות תמנת, מכיון שהשם שנה הוא ממין נקבה); ג) העובדה שכל פעם שהדברים הנידונים ומנים בפרטות, נזכרים כולם במספר 1 + א. נדמה ששתי הצורות, זו במספר הסידורי וזו במספר היסודי, היו משמשות בבת אחת, גם בתקופה הקדומה.

וגו'; *שם פס' יח-ט: שלשה המה נפלאו ממני, וארבע (ה) לא ידע-
 תים וגו'; *שם פס' כא-כב: תחת שלוש רגזה ארץ, ותחה ארבע
 לא תוכל שאת וגו'; *שם פס' כט-ל: שלשה המה מיטיבי צד, ואר-
 בעה מיטבי לכת וגו'; *איוב ה יט: בשש צרות יצילך, ובשבע לא
 יגע בכ רע וגו'; *שם לג יד: כי באחת ידבר אל, ובשתיים לא ישו-
 רנה; שם מה: אחת דברתי ולא אענה, ושתיים ולא אוסיף. ודומה
 לזה מה שכתוב ביש' יז: שנים שלשה גרגרים בראש אמיר, ארבעה
 חמשה בסעפיה פריה, ובקהלת יא ב: תן חלק לשבעה וגם לשמונה.
 ועוד עי' בס' בן-סירא כג טז, כה ז, כו ה כח, ג כז.

סכימה זו, שכבר היתה עתיקה בימי עמוס, מאין מוצאה?²¹ עד כמה שידוע לנו, אינה
 נמצאת בזמן קדום²² מחוץ ישראל כי אם באוגריתית. ובאוגריתית הריהי שכיחה מאד,
 כאחד מנכסי צאן ברזל של המסורת הספרותית הכנענית. די לשים לב אל המקומות
 דלקמן:

AB I*, ה, 8-9: עמך שבעת עלמך תמן הנזרך (עמך שבעת משרתיך
 ושמונת חזיריך); II AB, ג, 17-21: תן דבחם שגא בעל תלת רכב ערפת
 דבח בלת ודבח (ודבח) דנת ודבח תדמם אמהת (שני זבחים שגא
 בעל, שלשה רוכב ערבות: זבח בושח, וזבח ריב, וזבח פטפוט אמהות), משפט דומה
 ביהוד למשלו וטז שהכאנו למעלה; V AB, ד, 79-80 (וכן VI AB, ג, 20-21):
 תן מהפדם תחת ענת ארץ תלת מתח עירם (שני משפטים תחת עינות
 הארץ, שלש בארות מערות); שם, ה, 19-20: בשבעת חדרים [בת] מנת
 אף סגרת, ושם, 34-35: בשבעת חדרים [בת] מנת אף סגרת (בשכ-
 עת החדרים, בשמונת אפי מסגרות)²³; I D, 42-64: שבע שנת יברך בעל
 תמן רכב ערפת (שבע שנים יברך בעל, שמונה רוכב ערבות)²⁴; III D, א,

21 לפי השערתו של טול (תרביץ, שם, עמ' 16) נתפתחה זורמולה זו מן השימוש הרגיל בדיבור
 ובספרות של מספרים פרוגרסיביים כגון שנים - שלושה, פעמיים ושלוש. זה אפשר
 בכתובים מעין זה שבמכה ה'ד (פירושו: שבעה-שמונה רועים או נסיכי אדם), אבל בשעה שמונים
 בפרטות $x + 1$ דברים אי אפשר לפרש אלא ככה: יש x דברים ממין זה, ואדרבה יש מהם $x + 1$.
 22 בתקופה מאוחרת נמצא בס' אחיקר (פפירוס 53, שו' 14-15) ובטכסטים מגיים שונים (עיין גסטר
 [Gaster], *Iraq*, 6, 1939, עמ' 143).

23 אפי = פני, פתח. השווה II D, ה, 76 ו-I D, 23-25: יתב באף תער... בגרן, למה
 שכתוב במליא כבי, ודהיב יח: ישבים... בגרן פחה שער שמרון.
 24 כך נדמה לי שיש לגרוס, כפי מה שביארתי ב-*Orientalia*, 8, 1939, עמ' 239, הערה 5 [עיין
 תרגום עברי בכרך ב של ספר זה].

22-23 (וכן שם 33-34, ועוד עי' I D, 78-79, שיש להשלימו על פי הכתוב ב-III D):
 הלמן תנם קדקד תלה אד על אדן (הפחו שתיים על קדקדו, ושוב²⁵ שלוש
 על אדן); BH, ב, 45-46: שבע שנת אל מלא ותמן נקפנת עד (שבע
 שנים אל מילא, ושמונה תקופות עוד); לוח 60 (האלים הנעמים והיפים), 66-67: שבע
 שנת תמת תמן נקפת עד (שבע שנים תמימות, שמונה תקופות עוד)²⁶. מן
 הראוי להזכיר גם ביטויים מעין אלה: I* AB, ה, 19-21: שכב עמנה שבע
 לשבעם תש[ע] לי תמן לתמנים (שכב עמה שבעים ושבעה, נבעלה שמונים
 ושמונה)²⁷; BH, ב, 49-50: כשבעת לשבעם... ותמנת לתמנים (כי
 שבעים ושבעה... ושמונים ושמונה). והשווה II AB, ז, 9-12; I K, 8-9, 84-85;
 מט' 8, שו' 3-2.

אם כן איפוא, אם מצד אחד אנו רואים שסכימה זו היתה כבר עתיקה בישראל בימיהם
 של ראשוני הנביאים הסופרים, ואם מן הצד השני אנו מוצאים ששכיחה היתה אצל
 הכנענים הקדומים, ורק אצלם בזמן קדום²⁸, רשאים אנתנו להסיק כי בישראל איננה
 כי אם המשך המסורת הכנענית הקדומה.

2. השירה האפית האוגריתית, ככל שירה אפית, גם מזרחית וגם מערבית, מחבבת
 את החזרות. המאוזנים שמחים מאד כששומעים שהמשורר מתחיל פיסקה ידועה
 להם מכבר, וחביבה כבר על לבם: אז יותר קל להם להקשיב לדברי המשורר, וכאילו
 להשתתף בהרצאתו או בזמרה. מפני זה דבר מצרי באפוס, שפיסקות שלמות תחזורנה
 לעתים תכופות כצורתן. אף על פי שזו תופעה כללית, ואיננה מיוחדת לאפוס הכנעני
 בלבד, בכל זאת נדמה לי מן הראוי שנפנה אליה את תשומת לבנו, כי מכיון שכבר
 נוכחנו שיש בפרוזה הסיפורית המקראית ממה שימשיך את מסורת האפוס הכנעני,
 אם נמצא בה גם חזרות כדוגמת החזרות האפיות, תהיה הרשות בידנו להסיק, כי גם
 בעניין זה דווקא מסורתו של האפוס הכנעני היא הפועלת.

העניינים המביאים לידי חזרה הם שונים. האחד הוא מסירת דברים על ידי משולח.
 המשורר האפי מספר: אמר פלוני למשולחו: לך ואמור לאלמוני כך וכך (וכאן בא כל

25 השווה שבע אד באחד ממכתבי אוגרית, ופירושו של גינברג למכתב זה, ב-*BASOR*, 72,
 1938, עמ' 19.
 26 פירושו של שתי המלים האחרונות מוטל בספק. ואולי במקום עוד יש לפרש חגים; עיין
 להלן, ח 17.
 27 כך פירשתי במאמרי על מותו של בעל, בתרביץ, יב, ספר ג, תשי"א, עמ' 177 [עיין
 עמ' 239 בספר זה].
 28 אשר למקרים המאוחרים עיין למעלה הערה 22.

הדיבור במילואו); ואחרי כן הוא מספר: בא המשולה לאלמוני והגיד לו: פלוני שלח אותי להגיד לך כך וכך (וכאן חוזר שוב כל הדיבור במילואו, מלה במלה כמו שנאמר בתחילה). מקרה שני הריהו זה של פקודת פעולה וביצועה. מתחיל המשורר ומגיד: פלוני ציוה את אלמוני: פעול פעולה פלונית, או עשה מלאכה פלונית, כך וכך וכך; ואחרי כן הוא מגיד: ויעש אלמוני פעולה פלונית או מלאכה פלונית, כך וכך וכך. וכל פרטי הפעולה או המלאכה נשנים שוב פעם, דווקא באותן המלים שהשתמש בהן המשורר בפעם הראשונה. ועוד מקרים רבים מעין אלה. ויש אשר תבוא הפיסקה לא פעמיים בלבד, אלא שלוש וארבע פעמים ויותר. למשל, ב ע ל ו ל ת ד נ י א ל , אחת השירות האפיות האגריטיות שהגיעו לנו ממנה קטעים רחבים, מסופר שדניאל, שופט צדיק וחסידי, לא היו לו בנים, והתפלל אל האלים שיתנו לו בן זכר. ובעל, שהיה אוהבו אהבה יתרה, הגיש את תחנוניו לפני אבי האלים, אל, וביקש מאתו שיואל לתת לו לדניאל בן שימלא את כל המצות המוטלות על בן כלפי אביו. ויעשה לאביו כך וכך וכך; וכאן באה רשימה ארוכה של מצוות כיבוד האב. אל נעתר לו לבעל, והבטיח אותו שיהיה לו לדניאל בן שיעשה לו כך וכך וכך; והרשימה חוזרת כצורתה. אחר כך מסופר שבא מלאך האלים להגיד לו לדניאל: דע שהאלים החליטו שיהיה לך בן שיעשה לך כך וכך וכך; ושוב חוזרת הרשימה, הפעם בכינויים של גוף שני. דניאל שמח שמחה גדולה: סוף סוף יהיה לי בן שיעשה לי כך וכך וכך. ושוב חוזרת הרשימה, הפעם בכינויים של גוף ראשון²⁹. ומי יודע, לו היתה כל השירה לפנינו בשלמותה, אולי היינו מוצאים בה רשימה זו עוד יותר מארבע פעמים.

המשכה של שיטת החזרות בספרות הסיפורית המקראית הריהו ברור. נציין דוגמאות אחדות, מהמעניינות ביותר.

ראשית כל, כדאי להזכיר את עניין מלאכת המשכן בס' שמות כה-לא, לה-מ. בתחילתה לה מסופר איך צוה ה' את משה לעשות את המשכן ואת כל כליו, ופירש לו את כל פרטי העבודה, כיצד היה לו לעשותה. אחר כך מסופר שמשה עשה את המלאכה, ושוב חוזרים אותם הפרטים במילואם. פרשיות שלמות נטות כצורתן, רק בהבדל זה, שבמקום הפעלים של ציווי, כגון ת ע ש ה , באים פעלים המורים על ביצוע הציווי, כגון ו י ע ש וכיוצא בזה.

דוגמה שניה: קרבנות הנשיאים (כמ' ז יב-פג). הפיסקה חוזרת י"ב פעמים כצורתה.

29 עיין פירושי לפסוקים אלו ב-REJ, סריה חדשה, 5, 1940, עמ' 125-131 [עיין תרגום עברי בכרך ב של ספר זה].

על הרוב, כשאין העניין כל כך טכני כמו במלאכת המשכן, או בקרבנות הנשיאים, ואינו טעון דייקנות יתרה בפרטים, אין החזרות שבפרוזה שוות ממש מלה במלה. הפרוזה נועדה לקריאה יותר מאשר לשמיעה, והקורא אינו נכסף באותה המידה של המאזין לדברים ידועים לו מכבר בעל פה; אדרבה, חזרת דברים כצורתן תוכל לפעמים להיות לו למשא. על כן אוהבת הפרוזה, בטוב טעם אמנותי, לשנות את הביטויים או לקצרם או לשנות את סדרם כשהיא חוזרת על איזה ענין. ואולם, שיטת החזרה נשארת בתקפה. כתוב, למשל, בכמ' כז יח-כג, בקיצור הביטויים ובשינוי סדרם:

a	כב	a	יח
b	ויקח את יהושע	b	ויאמר ה' אל משה
e	ויעמדהו לפני אלעזר הכהן	c	קח לך את יהושע בן נון
f	ולפני כל העדה	d	איש אשר רוח בו
d	כג ויסמך את ידיו עליו	e	ויסמכת את ירך עליו
g	ויצוהו	f	ויסמכת את ירך עליו
		g	ועמדת אתו לפני אלעזר הכהן
		h	ולפני כל העדה
		i	ועמדת אתו לעיניהם
		k	ונתתה מהודך עליו
			למען ישמעו כל עדת בני ישראל.
		k	כאשר דבר ה' ביד משה.

לפעמים מגיע הקיצור לידי כך, שנשאר רק הסיכום הכללי, מעין זה שבמשפטים k ו-a הנ"ל (כך, למשל, כבר' ו כב). אבל אין זה אלא השלב האחרון של התהליך הממשיך את המסורת הקדומה האמורה. דוגמה מעניינת של עניין חזר ארבע פעמים, בשינוי הביטויים כל פעם ופעם, יש לנו בכבר' כד, בסיפור על עבדו זקן ביתו של אברהם ועל פגישתו עם רבקה. מכופר בתחילה איך החפלה העבד לה' שיתן לו אות (פס' יב-יד), ואחר כך איך האות ניתנה לו (פס' יז-כא), ואחר כך איך סיפר למשפחתה של רבקה על תפילתו (פס' מב-מד) ועל נתינת האות (פס' מה-מו). ודומה לזו פרשת חלומותיו של פרעה (בר' מא א-ז, יז-כד).

3. סכימה מצרית באפוס האגריטי, ולא רק בו בלבד, הריהו זו של העניינים הנמשכים שבעה ימים: איזה מצב נמשך, או איזה פעולה נמשכת, יום אחר יום במשך שבוע, עד שביום השביעי מתחדש איזה חידוש. הצורה הרגילה הריהו לערך ככה: ביום ראשון וביום שני היה העניין פלתי, ביום שלישי וביום רביעי היה העניין פלוני, ביום חמישי וביום ששי היה העניין פלוני, ביום השביעי קרה זה וזה. דווקא בצורה זו ממש מופיעה

2. לשותות הדמעות ולשבוּע בכי.
בעברית: תה' מנ ד: היתה לי דמעותי לחם; שם פו: האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שלישי; שם קב י: ושקוי בכי מסכתי.
באוגריתית: I AB, א, 9-10: תשבע בכי תשת כין אדמעַת (ותשבע בכי, ותשָׁת כין דמעוֹת).
3. להמסות את המָטָה בדמעות.
בעברית: תה' וו: אשתה בכל לילה מטתי, בדמצתי ערשי אמסה.
באוגריתית: I K, 30: המָהַ מַשַׁת מַטָּתָה בַּם בַּכִּיָּה (ותמסס... מטוּ בכיור).
4. לספור ירחים.
 $\alpha =$ לחשב את זמן ההריון.
בעברית: איוב לט ב: תספור ירחים תמלאנה וידעת עד לדתנה.
באוגריתית: II D, ב, 43-44: יִתֵּב דַּנְאֵל [יס] פִּרְיָהּ יִכַּסּ י[ם]
[מלד] (וישב דניאל ויספור ירחיה, ויכֹּס יום המולד).
 β בדרך כלל, = לחשב את הזמן החולף.
באוגריתית: II D, ו, 28-29 (כשמבטיחה ענת את אקת בן דניאל שיאריך ימים לנצח):
אַשְׁסַּפְרֶךְ עִם בַּעַל שְׁנַת עִם בֶּן אֵל תִּסְפֹּר יִרְחָם. (אתן לך לספור שנים עם בעל, עם בני אל תספור ירחים). על סמך זה אנו מבינים מפני מה אמר איוב, כשקלל את יום לדתו (איוב גו): כַּמִּסְפֹּר יִרְחָם אֵל יִבֵּא. וְלֹא, לֹא הֵייוּ מִבִּינֵם מִפְּנֵי מָה אָמַר דּוּקָא מִסְפֹּר יִרְחָם.
5. לינוק משוד פלוני וכיריב, בהוראת: ליהנות מהטובה הנובעת מפלוני.
בעברית: יש' סז: וינקה חלב גוים ושד מלכים תינקי; שם סו יא:
למען תינקו ושבעתם משד תנחומיה למען תמצו והתענגתם מזיו כבודה.
באוגריתית, כדי להגיד שאיזה בעל בית כיבד במאכל ובמשתה את מי שביקר אצלו, רגילים המשוררים לאמור שהוא נתן להם לינק שדי בהמות מפותמות, זיוי מריאים³⁵.
6. לרדת שאולה אחר הבן הנפטר.
בעברית: בר' לו לה: כי ארד אל בני אבל שאלה.
35 לפי הארמית טח א, להמס, להתיק.
36 כך פירשתי ב-*Orientalia*, 7, 1938, עמ' 281-282 [עיין תרגום עברי בכרך ב של ספר זה].

הסכימה גם באפוס הבבל³⁰, ובצורה קצת שונה, יותר פשוטה (גם במספר ימים שונה) באפוס היווני³¹, אבל אין כאן לפנינו עניין של מסורת ספרותית גרידא: כאן פועלת גם הסימבוליקה המספרית, המייחסת ערך מיוחד למספר שבע³², והדבר שייך יותר למקצוע תולדות הדת ומנהגי החיים מאשר לתולדות הספרות. לפיכך לא נאריך בזה, ורק נזכיר שתי דוגמאות מקראיות: זו של הקפות עיר יריחו (יהו' ו ג-כ), וזו של שלושת רעי איוב, שישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דובר אליו דבר (איוב ב יג), עד שפתח איוב את פיו לקלל את יומיו³³.

ד. השאלות (מיטאפורות)

נביא בקיצור דוגמאות אחדות של השאלות הבאות כבר בשירה האוגריתית והגמשכות אחריה בספרות המקראית.

1. לרחוץ את הרגלים בדם האויבים.
בעברית: תה' נח יא: פעמיו ירחץ בדם הרשע; שם סח כז: למען תמתך (כנראה לנרוס: תרחץ) רגלך בדם. ועי' מה שכתבתי בהודמנות אחרת³⁴ על פסוקים אלו ועל יש' סג א-ו ומליא כב לח.
באוגריתית: V AB, ב, 13-14, ושם 27-28: בִּרְכַם תַּעֲלַל בַּדָּם שִׁמֵּר (כרכיה תכניס לתוך דם...); והשווה שם 34-35: [ת]רחץ ידה בדם שמר (תרחץ ידיה בדם...).

30 למשל יש להשוות II AB, ו, 24-33, לעלילת גילגמש, יא, 143-157.
31 על הרוב תשעה-עשרה ימים (למשל A 55-54, 253 η, 83-82, 28-29, 447 μ), אבל גם ששה-שבעה, למשל α 81-80, 397-399 μ), או שניים-שלושה (למשל ε 74-75, 142-144). עיין רושר (Roscher), *Die enneadischen und hebdomadischen Fristen und Wochen der alten Griechen*, ב-*Abhandl. der sächs. Gesellsch. der Wissensch.*, 1903, 21, מס' 4, ועוד לאותו המחבר, *Die Sieben- u. Neunzahl in Kult u. Mythologie der Griechen*, שם, 24, 1904, מס' 1.
32 עיין, מלבד חיבוריו השונים של רושר (Roscher) על העניין: הן *Siebenzahl und* (Hehn), *Sabbat bei den Babyloniern und im Alten Testament*, לייפציג 1907, ועוד הן (Hehn), *Zur Bedeutung der Siebenzahl*, ב-*Marti-Festschrift*, גיסן 1925, עמ' 128-136.
33 על מספר של שניים-שלושה ימים במקום ששה-שבעה עיין למשל הושעו ב: יחיינו מימים ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו, ו-IV D, ב, 5-6: תלכן ים ותן אַחַר ש[...]. בת'לת] מעי רפאם לגרנת.
34 במאמרי על תהלים סח, בחר ביץ, יב תיש, עמ' 18-19 [עיין עמ' 187-188 בספר זה].

באוגריתית: I* AB, ו, 24-25 (כשהודיעו לאל, אבי האלים, שבעל בנו מת): אֶת־ר בעל אֶרֶד באֶרֶץ (אחר בעל ארד ארצה, כלומר שאול ה) 37.
7. עליית המות בחלונות.

בעברית: יר' ט כ: כי עלה מות בחלוניו בא בארמנותינו.
באוגריתית מוצאים אנחנו ממה שיראנו על יסודו של ביטוי מוזר זה. בעלילת בעל ומת מסופר שבעל, כשבנה לו את ארמונו המפואר, ציווה בתחילה שלא ייפתח בארמון זה שום חלון, כדי שלא יוכל אויבו מת (מקביל ל"מות" העברי) להיכנס דרך החלונות ולהרוג את גשותיו (II AB, ה, 120-127; ו 1-15), ורק אחר שעלה בידו להכות את מת מכה ניצחת התיר לפתוח חלונות (שם ז, 1-28). נדמה, שהיה רווח מושג מסורתי, שמת-מות רגיל להיכנס אל הבתים דרך החלונות³⁷.

8. נפשה של שאול (או גפשו של מות), שאינה יודעת שבעה.
בעברית: יש' ה יד: לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק; חב' בה: אשר הרחיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע.
וכן במשלים טו-טז תופסת שאול את המקום הראשון בין השלוש אשר לא תש-בענה.

באוגריתית: מת (= מות) מתאר את עצמו (I* AB, א, 18-22) כמי שנפשו היא תמיד להמית, להמית חמרים חמרים, וכמי שאוכל בשתי ידיו ובוצעים לפניו שבע מנות ומחנים לפניו כוס גדולה כמו כד³⁸.

9. "הַפֶּשׁ" המתים בשאול.
בעברית: תה' פח ו: במתים חפשי; איוב ג יט: ועבד חפשי מאדניו.
במל"ב טו ה ובדה"ב כו כא בא הכיטוי בית חפשיית ככינוי לבית המצורעים. ואת הכיטוי הזה אנו מכינים כשאנו מניחים מציאות מסורת שעל פיה היו רגילים לייחס למתים את ה"חֶפֶשׁ"; בית חפשיית כלומר בית המתים, שאול, מפני שהמצור-רע חשוב כמת.

37 *erštu* באכדית לפעמים = שאול, וכן לפעמים ארץ בנקרא (גונקל [*Schöpfung*, *und Chaos*], ג' טינגן 1921, עמ' 18, הערה 1). על פירושי במקום זה עיין תרביץ, שם, עמ' 180 [עיין עמ' 242-243 בספר זה].

38 כך פירשתי בתחילה ב-*Orientalia* שם, עמ' 285-286, [עיין תרגום עברי בכרך ב של ספר זה], ועכשיו ב-*JBL*, 61, 1942, עמ' 54.

39 כך פירשתי בתחילה בס' היובל לכבוד פרופ' מאהר (Mahler), בודפשט 1937, עמ' 53-57 [עיין תרגום עברי בכרך ב של ספר זה].

באוגריתית: בת הַפֶּתַח (בית חפשיית) הריהו אחד הכינויים של שאול (II AB, ח, 7; I* AB, ה, 15)⁴⁰.
10. כוס הגורל.

בעברית: על הרשעים אמר המשורר (תה' יא ו): ימטר על רשעים פתים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם. בעד הצדיקים ההדבקות בה', ה' עצמו כביכול, זיהי מנת כוסם: ה' מנת חלקי וכרסי (תה' טז ה). וכן ביה' כג לא-לו: בדרך אחותך הלכת כוסה בידך וגוי'. ונדמה, שנוכל להבין את המשל הזה על בוריו אם נשער שהוא מיוסד על איזה רעיון מסורתי, שלפיו דומים באי העולם למסוכים בבית המשתה, וכל אחד ואחד מקבל מידי בעל הבית את מנתו בכוסו, כלומר שלכל אחד ואחד קובע הקב"ה את גורלו. קרוב לזה המשל של כוס חמת ה', שממנו הוא נותן לשתות לאלה שהגיעה עת פקודתם (תה' עה ט, יש' גא יז, כב: יר' כה טו ואילך; מט יב: גא ז), משל כל כך ידוע שאפשר לרמוז עליו ברמוז קל בלבד (עו' טז, נח' ג יא, חנ' ב טז, איכה ד כא).

באוגריתית אנו מוצאים רמזים לכוס בצורה המאשרת את מציאות הרעיון המסורתי האמיר. בלוח II AB, ד, 45-46, מסופר איך באות ענת ואשרה, אחותו ואמו של בעל, לפני אבי האלים לבקש מלפניו שיענה לתחנוניו של בעל, ויגזור עליו כפי משאלות לבו. והנה הן אומרות לו: כלנין קשתה נבלן כלנין נבל כסה (אדונינו, את קשתו נוביל, אדונינו, נוביל את כוסו, כלומר: אנו מגישות לפניך את כוסו של בעל, תן נא לתוכה את מנתו מין הטוב). ודומה לזה V AB, ה, 41-42⁴¹.

11. זכחי ריב, בהוראת סעודה מלאה קטטות.
בעברית: משלי יא: טוב פת חרבה ושלוחה כה מבית מלא זכחי ריב.

באוגריתית: בלוח II AB, ג, 19-20 (פיסקה שכבר הבאתי למעלה, ג 1), בין מיני הסעודות שבעל שונא אותן מחר גם זכח דנת, כלומר זכח ריב (מלשון מדון)⁴².

40 כך פירשתי בתרביץ, שם עמ' 177 [עיין עמ' 238 בספר זה]. אחרים פירשו אחרת (אולברייט [*JPOS*, 14, 1934, עמ' 131, הערה 162; גינזברג, כתבי אוגרית, עמ' 142. וב-*Orientalia*, 5, 1936, עמ' 190; דיוו [de Vaux], ב-*RB*, 46, 1937, עמ' 533; רוזנטל [*Rosenthal*], ב-*Orientalia*, 8, 1939, עמ' 221).

41 הכוס שב-I* AB, א, 21, לפי דעתי הריהו דבר אחר לגמרי; עיין למעלה, מס' 8.
42 *Orientalia*, 7, 1938, עמ' 280 [עיין תרגום עברי בכרך ב של ספר זה, ו-*JBL*, 61, 1942, עמ' 54].

ה. תוארי הקישוט וכינויים

באפוס האוגריתית אין תוארי הקישוט (epitheta ornantia) כל כך מצויים כמו שהם מצויים באפוס היווני, אבל אינם חסרים בו לגמרי. למשל, בשם אֶקְנַאֵב (ספירים) רגילים המשוררים האוגריתיים לקשור את התואר ט ה ר מ (טהורים, כלומר מזהים) (רים) 43. לפעמים במקום התארים, שכידוע אין השפות השמיות מרבות להשתמש בהם, באים שמות עצם קשורים ביחס הסמיכות. למשל, כטמספרים שמי שהוא רכב על גבי בהמה, נהגים להזכיר את יסמסמת במת (או יסמסם במת) של הבהמה 44, כלומר פִּי גִב ה 45; וברור הדבר, שהדגשה זו אינה צריכה לגופה, ורק לנוי השירה היא באה.

גם לביטויים אלה יש הד בספרי המקרא. גם במקרא אנו מוצאים את זכר ה ט ה ר בהקבלה לספיר, כתכונתו האופייית של הספיר: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר (שמות כד י) 46. וגם המנהג להזכיר את נויה של הבהמה שרוכבים עליה נמשך כמו כן במקרא, כפי מה שאנו רואים בהו יא: ואני עברתי על טוב צוארה ארכיב אפרים וגו'.

ואולי גם התואר רבה, הרגיל לבוא במקרא בקשר לשם תהום (בר' ז יא; עמוס ז ד, תה' לו ז; עז טו), במסורת כנענית קדומה הוא תלוי. אמנם גם בעברית בא לפעמים התואר רב בהוראת גדול, אבל על הרוב משתמשת הלשון העברית בתואר רב לציין את רוב המספר או את רוב החלקים המהווים את הכלל, ובתואר גדול לציין את גודל הממד. דווקא על הים, הנרדף לתהום, אומרים שהוא גדול (למשל תה' קד כה; זה הים גדול ורחב ידים; איכה ב יג: כי גדול כים שברך), ואי אפשר לאמור בעברית ים רב בהוראה זו. להיפך, באוגריתית משמש כרגיל רב בהוראת גדול. הרי אומר: מסורת כנענית עתיקה יש כאן. אף על פי שבטכסטים האוגריתיים שנתפרסמו עד כאן לא נמצא הביטוי תהום רבת, קרוב לשער שביטוי זה נהוג היה אצל הכנענים.

כינויים קבועים קושרת השירה האוגריתית בשמית האלים: גרת אֶלֶם שפש (השמש, מגורת האלים); רבת אֶתֶרֶת ים (הגבירה אשרת הים); בתלת ענת

II AB 43, ה, 81, 96; מס' 68, ש' 21.

44 ביחס לאשרה, II AB, ד, 15; ביחס לדניאל, I D, 60.

45 על במת בהוראת גוף, גב, עיין טורטשינר, ביריעות החברה לחקירת אי ועתיקותיה, א, חוב' ד, תרצ"ד, עמ' 12-18, ובספרו המבטא העליון, מהדורה ב, ורשה תרצ"ט, עמ' 37-38.

46 Orientalia, 7, 1938, עמ' 283-284 [עיין תרגום עברי בכרך ב של ספר זה].

(הבתולה ענת), וכאלה רבים. ברור הזכר, שרוכם של כינויים אלה לא יכלו לעבור לתוך ספרי המקרא. ואולם, יש אשר איזה כינוי אלהי, המורה על תכונה שגם בני ישראל ייחסו לאלהיהם, הנשיך את קיומו גם בדת הישראלית ובספרות הישראלית. כבר דיברתי בארוכה על עניין זה ועל פרטי התהליך שבו התקיים המעבר, כשדנתי על הכינוי הרגיל של בעל בשירי אוגרית רכב ערפת ועל היחס שבינו ובין הכינוי רכב בערבות שבתה' סח ה' 47. או טיפלתי בארוכה בזה ובכיוצא בזה, ולא אחזור כאן על מה שכתבתי באותה ההודמנות.

ו. דימויים

אם אנו מוצאים גם בעברית וגם באוגריתית דימויים כלליים ופשוטים, כגון זה של הנשר להורות על מעוף גבוה ותקיף, או זה של הארבה להורות על מספר רב לאין סוף, אין להקבלה זו שום חשיבות למחקרנו. ואולם, יש אשר ימצא בדימויים איזה פרט מיוחד, העלול ליתן להקבלה חשיבות ידועה. כך הוא הדבר, למשל, במקרים דלקמן:

1. לנשוך כנחש. כמה חיות נושכות יש בעולם, ואולם הדימוי הרגיל בספרות המקראית הוא נשיכת הנחש: יהי דן נחש עלי דרך... הנשוך עקבי סוס (בר' מט יז); כאשר ינוס איש... ונשכו הנחש (עמוס ה ט); אחריתו כנחש ישך (משלי כג לב). אדרבה, הפועל נשך בא במקרא על הרוב ביחס לנחש (עשר פעמים מתוך שתיים עשרה). ייתכן אמנם שהשפיעה על זה הקרבה הפוניטית שבין שתי המלים, ואולם יש להביא בחשבון גם את העובדה שגם בכתבי אוגרית מופיע הנחש כטיפוס של החיות הנושכות, אף על פי שאין באוגריתית קרבה פוניטית בין השם ובין הפועל. כך אנו קוראים בלוח I AB, ו, 18, על דבר היאבקו של בעל עם מֶת: ינתכן כבתֶנֶם (וישכו כנחשים). לפי הנראה יש כאן מסורת ספרותית.

2. לנגח כראים. כטיפוס של הבהמות המנגחות, באה גם בעברית וגם באוגריתית. ואותו הפועל עצמו, נגח, משמש בשתי הלשונות. כתוב בדב' לג יז: וקרני ראם קרניו, בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ. ובלוח האוגריתית הנזכר, שם, 17-18: ינגחן כראים (וינגחו כראמים). גם כאן כנראה יש מסורת ספרותית.

3. וכן כדאי להזכיר את ההקבלה, שכבר עמדו עליה כמה חוקרים, בין הדימוי

47 תרביץ, שם, עמ' 4-9 [עיין עמ' 170-177 בספר זה]. ועוד עיין, על אוסים של בעל ושל מֶת, מה שכתבתי ביריעות החברה הנ"ל, ט, תשי"ב, עמ' 45-51 [עיין עמ' 219-227 בספר זה] וב-JBL, 61, 1942, עמ' 51-52.

שבתה' מכ ב: כאיל ת ע ר ג על א פ י ק י מ ים , ובין הדימוי האוגריתית (I* AB, א, 17): ען כ ש ד א י ל ת (על עין תערוג אילה)⁴⁸.
 4. עוד מן הראוי לציין, שגם בעברית וגם באוגריתית באים לפעמים דימויים במספר ידוע, זה אחר זה. כתוב, למשל, ביש' לב ב: והיה איש כמחבא רוח וסתר זרם, כפלגי מים בציון, כצל סלע כבד בארץ עיפה. עוד כיוצא בזה קוראים אנחנו במקומות שונים, ואין צורך להרכות בדוגמאות⁴⁹. באוגריתית, דימוי האילה בלוח I* AB שהוזכרו זה עתה (מס' 3) אינו אלא האחרון בשורה של ארבעה דימויים. וכך, כדי להזכיר דוגמה שניה, יש לנו שורה של דימויים בלוח I D, 24-25 (שזו היא חזרת שם, 36-37, ו-87-88): ת צ א כ מ ר ח נ פ ש ה כ מ א ת ל ב ר ל ת ה כ מ ק ט ר ב א פ ה (תצא כרוח נפשו, כאשר נשמתו, כקיסור מאפיו)⁵⁰.

ז. מונחים קבועים

כבר דיברתי במקומות אחרים⁵¹ על היחס שבין האגיות הכנעניות על מלתמתו של בעל כמת ובעוזריו (שר של ים, שופט של נהר, לויתן, נחש בריח, נחש עקלחון, תנין, וכו'), לבין האגדות הישראליות והיהודיות על מרדם של רהב (שר של ים, לפי אגדות רבותינו), של לויתן והתנינים וכו' בימי קדם ועל הכנעת המורדים בידי האלהים, והראיתי איך אגדות אלו קיבלו בישראל הוראה מוסרית, או לאומית, ונעשו מעין סמלים להתגברות האלהים על כוחות הרשע ועל הרשעים אויביו ואויבי עמו ובחיריו. לא אחזור כאן על מה שכתבתי כבר, ואציין רק איזה פרט שייך לעניין הנידון עכשיו, עניין המסורת הלשונית.

כמה מונחים רגילים לבוא בכתבי אוגרית נקשר לאגדיה האמורות, ורגילים לבוא כמו כן במקרא בקשר למושגים המקבילים בישראל, הכנעת המורדים בה' והשמדת הרשעים. והם מורים מתוך כך על המשך המסורת הספרותית.

48 דוגמה מפתיעה היינו יכולים להוסיף מתוך מכתבו של אורזר, שר' 11-13, לז היינו מקבלים את סירושו של גינוברג לשורות אלו (כתבי אוגרית, עמ' 93-94): ואהבת האלים פה כמות עזה מאד, מה שמקביל בדיוק לשהשח: כי עזה כמות אהבה. אבל תרגום זה מוטל בספק גדול.

49 עוד דוגמאות רבות ראה אצל ילון, לתורח המליצה התנכית, בכתבים נבחרים, ב, ירושלים תרצ"ט, עמ' 47-49.

50 מהו ענין האשל כאן, קשה להגיד. אולי הכוונה: כשם שהאשל מתרומם למעלה, כלפי השמים!

51 ב-*Annuario di studi ebraici*, 2, 1938, עמ' 13-14 [ענין תרגום עברי בכרך ב של ספר זה], ובתריב'ך, שם, עמ' ז-8 [ענין עמ' 174-176 בספר זה].

1. רגיל, למשל, בשירי אוגרית הפועל מחץ כדי להורות על המכות הניצחות שבהן מכים בעל ועוזריו את אויביהם, מת וטר של ים ושופט של נהר ולויתן, וכו' וכו' (I AB, ה, 2, 3; I* AB, א, 1, 27; III AB, 9; V AB, ב, 5-6, 7, 19, 23, 29; ד, 43; VI AB, ד, 27). — במקרא בא הפועל מחץ ט"ו פעמים, ומחץ י"ב בעניין השמדת רהב, או בכלל השמדת הרשעים אויבי ה' ואויבי עם ה' ובחירי ה'. כך כתוב, למשל, באיוב כו יב: ובת בוגתו מחץ רהב. וכך בתה' סח כב: אך אל הים ימחץ ראש איביו. ובחב' גיב: מחצת ראש מבית רשע (בתרגום השבעים בא כאן "מֹות", המקביל למת של הכנענים). וכיוצא בזה אנו מוצאים במקומות דלקמן: במ' כד ח ז; דב' לג יא; שופ' ה כו; שמ"ב כב לט; תה' יח לט [על תה' סח כד עי' למעלה, ד 1]; שם קי ה, ו. בסך הכל י"ב פעמים. בשלוש הפעמים הנותרות (דב' לב ט; יש' ל כ; איוב ה יח) בא הפועל הנידון בכיטויים שייכים למושג מחץ ורפוא, שגם הוא בלי ספק מסורתי.

2. צמת נרדף למחץ, ואף הוא משמש בשירי אוגרית בהוראה האמורה (III AB, 9; V AB, ב, 8; ד, 41). — במקרא בא פועל זה בהפעיל שמונה פעמים. באחת מהן (תה' סט ה) איננו כנראה אלא טעות במקום מלה אחרת (עי' בפירושים), וכל שבבטח המקרים הנותרים (שמ"ב כב מא; תה' יח מא, נד ז, עג כז, צד כג, קא ה, ח) מורה על השמדת הרשעים.

3. עוד שני פעלים נרדפים משמשים בהוראות הנזכרות גם באוגריתית וגם בעברית, והם כלי ורע צב⁵². — כלי בא ב-I* AB, א, 2, 28; III AB, 27; V AB, ד, 36, 43. וכן במקרא משמש פועל זה פעמים אחדות בפעל (ל' לו ת) להורות על כליון אויבי ה' וכו' י"ב. למשל: שמ"ב כב לח לט; תה' יח לח, נט יד (השווה את הביטוי לעשות כל לה נכתובים מעין בר' יח יא: נחום א ח, ט; צפניה א יח). — ח צב בא כמה פעמים בלוח V AB (ב, 6, 20, 24, 30). במקרא נמצא פעם אחת בהפעיל, דווקא לציין את הריגת רהב (יש' נא ט: הלווא את היא המחצבת רהב מחוללת בנין)⁵³, ועוד פעם אחת בא בהקבלה להרג (הושע ו ה), על פורענותם של נביאי השקר⁵⁴.

52 בלוח V AB, ד, 35-42, באים ביחס לזה גם שני פעלים אחרים, שאינם מתפרשים על סמך הלשונה הכנענית הידועות לנו עד היום: מחש = אכדית *hamāšu*, להשמיד (אולברייט [Al-BASOR], 84, 1941, עמ' 16, הערה 21) ושבים = *šim* (להסום (ירולו [Virolleaud], בפירושו על פסוקים אלו).

53 תריב'ך, שם, עמ' 8, הערה 37 [עין עמ' 175, הערה 38, בספר זה]. אין צורך לחקן המוחצת, מכיון שש עדות על שורש ח צב בהוראה זו. קשה קצת להפעיל. ואולי יש כאן ערבוב של שתי נוסחאות: המוחצת והמוחצבת.

54 יתר התוראות של שורש זה (חציבת אבנים וכו' י"ב) אינן מעניינות.

באות בשתי הלשונות: ממש ארץ וממש עפר באוגריתית כמו בעברית. — נעיין נא בפרטות בשורה של זוגות.

1. ראשית כל, בזוג האמור, ארץ — עפר. הבאתי כבר שני כתובים, אבל אפשר להביא עוד רבים במותם. מן הראוי לעיין ברשימתם השלמה, כדי לעמוד על קביעותה של המסורת:

יש' כה יב : השח השפיל הגיע לארץ, עד עפר.
 שם כוה : ישפילנה עד ארץ, יגיענה עד עפר.
 שם כטד : ושפלת מארץ תדברי, ומעפר תשה אמרתך.
 שם לדז : ורותה ארצם מדם, ועפרם מחלב ידשן.
 שם שם ט : ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית, והיתה ארצה לזפת בערה.

שם מזא : רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל, שבי לארץ וגו'.
 יח' כדז : לא שפכהו על הארץ, לכסות עליו עפר.
 מיכה זיו : ילחכו עפר כנחש, כזחלי ארץ.
 תה' זו : וישג וירמס לארץ חיי, וכבודי לעפר ישכן סלה.
 שם מדכו : כי שחה לעפר נפשנו, דבקה לארץ בטננו.
 משלי חכו : עד לא עשה ארץ וחוצות, וראש עפרות תבל.
 איוב ידח : אם יזקין בארץ, ובעפר ימות גזעו.
 שם לטיד : כי תעזב לארץ ביציה, ועל עפר תחמם⁵⁴.

והוא הדין באוגריתית:

III AB, 5: לארץ יפל אלני ולעפר עטם (לארץ יפול גיבור, ולעפר עצום); IV AB, ב, 24—25: נטען בארץ אבי ועפר קם אהך (נדקור בארץ אויביי, ובעפר קמי אהיך); II D, א, 28—29: זתר עמה לארץ משצא קטרה לעפר (מצמיח מארץ זרעו, מוציא צאצאיו מעפר); וכן במקומות המקבילים של ID. ועוד השווה: V AB, ג, 11—12; ד, 52—53, [67]; VI AB, ב, 19 [—20]; ד, 71—81.

2. זוג יותר מצוי במקרא: עולם — דור (דור דור).
 שמ' גטו : זה שמי לעלם, וזה זכרי לדר דר.
 דב' לבז : זכר ימות עולם, בינו שנות דר ודור.
 יש' לדי : לעולם יעלה עשנה, מדור לדור תחרב.
 שם שם יז : עד עולם יירשה, לדור ודור ישכנו בה.

56 לפרש כפירושו של טורטשנר, בספר איוב, חיב, עמ' 453.

4. עוד דוגמה בתה' צג ג. דווקא ביחס להתמרדות הים והנהרות, מוצאים אנחנו מלה קשה, המהווה מעין חידה סתומה: המלה דכיים (נשאו נהרות ה', נשאו נהרות קולם, ישאו נהרות דכיים). מכיון שהיא מקבילה לקולם, נוהגים לפרשה, על פי העניין, כשם נדרף לקול. ואולם, מי יודע אם זה נכון. המלה נמצאת בספרות האוגריתית, דווקא ככינוי לאויבי בעל (שם המ"ם הסופית הריהי סיום הריבוי, ולא כינוי לגסתרים). בלוח I AB, ה, 2—3, כתוב: רבם ימהץ בכתף דכיים ימהץ בצמד. שם מקביל דכיים לרבם, כלומר גדולים, וכנראה הוראתו נרדפת להוראת מלה זו. ואולי עלינו לשער שדכיים בתהלים פירושו מעין גאותם או כיו"ב. אני מדגיש את האולי, כי הפירוש מוטל עדיין בספק גדול. ואולם, דבר אחד נדמה לי ברור, והוא ששימוש המלה דכיים בקשר לאגדות שהזכרנו למעלה שייך למסורת הספרותית הכנענית-ישראלית.

ת. זוגות קבועים של מלים מקבילות

לפי שיטת ההקבלה הנהוגה בשירה השמית, רגילות לכוא כידוע בשתי הצלעות המקבילות שתי מלים נרדפות זו לזו, ולפעמים שתי מלים מורות על עניין אחד. לאט לאט נוצר מעין קשר קבוע בין מלים מסוימות ובין מלים אחרות נרדפות להן, מעין מנהג קבוע שלפיו מלה מסוימת הבאה בצלע הראשונה של החרוז גוררת אחריה בצלע השניה מלה מסוימת אחרת נרדפת לה. כך, למשל, נוצר חזג ארץ — עפר. משורר שהכניס את המלה ארץ בצלע הראשונה יודע היה כבר שבצלע השניה יהיה לו להשתמש במלה עפר. או להיפך, אם התחיל בעפר, יהיה לו לסיים בארץ. למשל: תה' זו: וישג וירמס לארץ חיי וכבודי לעפר ישכן סלה; ושם מדכו: כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו. והנה מסורת קבועה זו שווה בעברית ובאוגריתית⁵⁵. לא רק חזג זה, ארץ — עפר, אלא עוד כמה וכמה זוגות אחרים משותפים לשתי הספרויות; מספר כל כך רב של זוגות, שבכל צעד ושעל של השירה המקראית ושל השירה האוגריתית אנו נפגשים באיזו דוגמה מהם. וכשאני אומר שהמסורת שווה אין כוונתי לזה שנמצאים באוגריתית זוגות מלים שהוראתן כהוראת המלים שבזוג העברי, אלא שדווקא אותן המלים עצמן

55 על מציאות זוגות מלים קבועים עיין כבר גנוברג-מיולר, JPOS, 14, 1934, עמ' 248—249, הערה 11, ועוד גנוברג, בידיעות הניל, ג, תרצ"ה-תרצ"ו, עמ' 55—56, וב-JPOS, 15, 1935, עמ' 327, ושם דוגמאות אחרות (מאלה המסומנות אצלי במספרים 2, 5, 19, ועוד שמע-בין, שאני לא הבאתי מפני שהיא מוטלת בספק). מה שאני כותב כאן מרחיב בהרבה את העניין ומראה מה רב היקפו ומה רבה חשיבותו.

שם נא ח : וצדקתי לעולם תהיה, וישועתי לדור דורים.
 שם נח יב : ובנו ממך חרבות עולם, מוסדי דור ודור תקומם.
 שם ס טו : ושמתוך לגאון עולם, משוש דור ודור.
 שם סא ד : ובנו חרבות עולם... שממוח דור ודור.
 יואל ב ב : כמוהו לא נהיה מן העולם, ואחריו לא יוסף עד שני דור ודור.
 שם ד כ : ויהודה לעולם תשב, וירושלים לדור ודור.
 תה' לג יא : עצת ה' לעולם תעמד, מחשבות לבו לדר ודר.
 שם מה יח : אזכירה שמך בכל דר ודר, על כן עמים יהודוך לעלם ועד.
 שם מט יב : קרבם כתימו לעולם, משכנתם לדור ודר.
 שם סא ז-ח : שנוחיו כמו דר ודר... ישב עולם לפני אלהים.
 שם עז ח-ט : הלעולמים יזנח ה'... גמר אמר לדר ודר.
 שם פה ו : הלעולם תאנף בנו, תמשך אפך לדר ודר.
 שם פט ב : חסדי ה' עולם אשירה, לדר ודר אודיע אמונתך בפי.
 שם שם ה : עד עולם אכין זרעך, ובניתי לדר ודור כסאן סלה.
 שם קה : כי טוב ה' לעולם חסדו, ועד דר ודר אמונתו.
 שם קב יג : ואתה ה' לעולם תשב, וזכרך לדר ודר.
 שם קל לא : ותחשב לו לצדקה, לדר ודר עד עולם.
 שם קלה יג : ה' שמך לעולם, ה' זכרך לדר ודר.
 שם קמה יג : מלכותך מלכות כל עולמים, וממשלתך בכל דור ודר.
 שם קמז : ימלך ה' לעולם, אלהיך ציון לדר ודר הללויה.
 משלי כז כד : כי לא לעולם חסן, ואם נזר לדור דור (ק' ודור).
 איכה ה יט : אתה ה' לעולם תשב, כסאן לדור ודור.
 גם כאן איפוא מסורת קבועה. ומעברית עברה מסורת זו לארמית. בדניאל ג לג כתוב:
 מלכותה מלכות עלם, ושלטנה עם דר ודר. ושם ד לא: שלטנה שלטן עלם, ומלכותה עם דר ודר.
 והנה מסורת זו נמצאת כבר באוגריתית. בלוח III AB, 10, אנו קוראים: תקח מלך עלמך דרכת דר דרך (תקח מלכות עולמך, ממשלת דור דורך

וכלומר ממשלת דור-דור (שלך); פסוק דומה מאד לפסוקים הנזכרים בתה' קמה יג ודניאל ג לג וד לא⁵⁷. ועוד בלוח IV AB, ג, 6-7: כקנין עלם - כדר דר דיכבן (כי קנינו לעולם, אשר יכוננו לדור דור). הביטוי דר דר נמצא גם בלוח II AB, ג, 5, אבל שם יש ליקוי בלוח ואין לדעת מה שהיה כתוב בצלע המקבילה. עוד השווה I D, 154, 162, 168 (עלם - פדר דר).
 3. אויב-צר (או צורר)
 במקרא י"ד פעמים (שמ' כג כב; דב' לב כז; יש' ט י, גט יח; מיכה ה ח; תה' ח ג, יג ה, עד י, פא טו, פט מג, קמג יב; איכה א ה, ב ד יז). אין צורך להביא כאן את כל הכתובים האלה כצורתם, ודי יהיה בשלוש דוגמאות. שמ' כג כב: ואיבתי את איביך, וצרתני את צרריך; תה' יג ה: פן יאמר איבי יכלתי, צרי יגילו כי אמוט; שם עד י: עד מתי אלהים יחרף צר, ינאץ אויב שמך לנצח. ועוד השווה את הביטוי צר ואויב (תה' כז ב; איכה ד יב; אס' ז ו), ואת המקרים שבהם באים השמות אויב וצר בשני פסוקים זה אחר זה (תה' מב י-יא, עד ג-ד).
 בשירי אוגרית: III AB, 8-9: הת אבך בעלם הת אבך תמהץ הת תצמת צרתך (הנה אויביך, הבעל, הנה אויבך תמחץ, הנה תצמית צורריך), פסוק דומה מאד למה שכתוב בתה' צב ט: כי הנה איביך ה' כי הנה איביך יאבדו יתפרדו כל פעלי און; V AB, ד, 34-35, 48: מן (כפעם השניה מנס) אב יפע לבעל צרת לרכב ערפה (איזה אויב הופיע לבעל, איזה צורר לרכב ערכות?); שם 49-50: ל אב יפע לבעל צרת לרכב ערפת (לא אויב הופיע לבעל, לא צורר לרכב ערכות).
 4. אויב-קם (או מתקומם)
 במקרא: שמ"ב כב מט: ומוציאי מאיבי, ומקמי תרוממני; תה' יח טט; מפלטי מאיבי, אף מן קמי תרוממני; שם נט ב: הצילני מאיבי ה', ממתקוממי תשגבני, ועוד השווה כתובים כגון דב' כח ז, (איביך הקמים עליך), או מקרים כעין שמ"ב כב מ-מא ותה' יח מ-מא, שבהם השמות קמים ואויבים באים בשני פסוקים זה אחר זה. ועוד כדאי לציין שבתה' ג ב, מד ו, ועז כג, בא הזוג קמים - צרים (או צוררים), הקושר יחד את שני הזוגות 3 ו-4.
 בשירי אוגרית: IV AB, ב, 24-25 (עי' למעלה, מס' 1): נטען בארץ אבי ובעפר קם ארך (נדקור בארץ אויבי, ובעפר קמי אחיך).
 57 צנוברג, ידיעות, שם, עמ' 55; JPOS, 15, 1935, עמ' 327; Orientalia, 7, 1938, עמ' 9; כתבי אוגרית, עמ' 76.

שה"שה: וידי נספו מור, ואצבעותי מור עכר. והשווה עוד יש' נט ג. כשירי אוגרית: III AB, 13-14, 23-24: חרתקן בד בעל כם נשר באצבעתה (חרקן ביד בעל, כמו נשר באצבעותיו); V AB, 32-33; חרתקן ידה בתלת ענת אצבעתה יבמת לאמם (ותרחן ידיה הכתולה ענת, אצבעותיה יולדת לאומים); שם 34-35; [ת]רחן ידה בדם שמר אצבעתה כממע מהרם (ותרחן ידיה בדם... אצבעותיה במעי סופרים)⁶².

8. אלף-רבבה

במקרא: דב' לג יו: והם רבבות אפרים, והם אלפי מנשה; מיכה וז: הירצה ה' באלפי אילים, ברבבות נחלי שמן; תה' צא ז: יפל מצדך אלף, ורבבה מימינך.

כשירי אוגרית: II AB, א, 27-29: יצק כסף לאלפם חרץ יצקם לרבבה (יצק כסף לאלפים, חרוץ יצק לרבבות); V AB, א, 15-17: אלף כד יקח בהמר רבת ימסך (אלפי כדים יקה, רבבות בחמר ימוג [עיין גם עמ' 262 בספר זה]; לוח 68, שו' 20-21: אלף כסף ורבת חרץ (אלפי כסף ורבבות חרוץ). עוד השווה I K, 92-93 ו-180-181. וכן נמצא כמה פעמים הביטוי אלף שד רבת כמן, שהוראתו אמנם סתומה, אבל בכל אופן זה ברור בו, שהמלים אלף ורבת מקבילות זו לזו.

9. קָלָב - חמאה

במקרא: דב' לביד: חמאת בקר וחלב צאן; שופ' הכה: מים שאל חלב נתנה, בספל אדירים הקריבה חמאה (ועי' גם נר' יהח ומשלי ל לג). כשירי אוגרית: לוח 60 (האלים הנעימים והיפים), שו' 14: טבנה ג]ד בחלב אננה בחמאת (טבה גרי בחלב, טלה בחמאה)⁶³.

10. כּוּס - קבעת

במקרא: יש' נא יז: אשר שתית מיד ה' את כוס חמתו, את קבעת כוס התרעלה שתית מצית; שם פס' כב: הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה, את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתות עוד.

5. ראש-קדקוד

במקרא: בר' מט כו: ההיין לראש יוסף, ולקדקד נזיר אחיו; דב' לג זז: תבואתה לראש יוסף, ולקדקד נזיר אחיו; תה' ז יז: ישוב עמלו בראשו, ועל קדקדו חמסו ירד; שם סח כב: אך אלהים ימחך ראש איביו, קדקד שער מתהלך באש מיו.

כשירי אוגרית: I* AB, ו, 14-16: יצק עמר אן לראשה עפר פלתת לקדקה (יצק אפר אונים על ראשו, עפר התפלושו⁶⁴ על קדקדו)⁶⁵; II D, ו, 37: לראש... לטר קדקדי (על ראשי... על גבי קדקדי); ובקטע הנדפס ב-Syria, כרך 17, עמ' 394: יתבר חרן יבן יתבר חרן ראשך עתרת שם בעל קדקדך (ישבור חרוון⁶⁶, בני, ישבור חרוון את ראשך, עשתרת שם-בעל את קדקדך).

6. יד-ימין

במקרא: שופ' ה כו: ידה ליתד תשלחנה, וימינה להלמות עמלים; יש' מח יג: אף ידי יסדה ארץ, וימני טפחה שמים; תה' כו י: אשר בידיהם זמה, וימינם מלאה שחד. וכן עוד: תה' עד יא, פטיד, קלח ז, קלטי (וגם צאז לפי הגורסים מידך במקום מצדך).

כשירי אוגרית: II AB, ב, 3-4: אהדת פלכה [בדה] קלת כימ [נה] (אחזה פלכה בידה, פלך הניפה כימינה)⁶¹; שם, ז, 40-41: ען בעל קדם ידה כתעש ארוז כימנה (ענו את בעל, קדמו ידו, קרבו לארוז שבימינו); IV AB, ב, 6-7: קשתהן אהד בידה קצעתה כם ימנה (קשתו אחז בידו, קצו כמו ימינו); ID, 216: כס בדי קבעת כימני (כוס מיו, קבעת מימיני); שם 217-218: [כס] בדה קבעת כימנה (כוס מיו, קבעת מימינו). והשווה עוד VI AB, ב, [24-25] ו-I K, 66-67.

7. ידים - אצבעות

במקרא: יש' ב ח: למעשה ידיו ישתחוו, לאשר עשו אצבעותיו; שם יז ח: ולא ישעה אל המזבחות מעשה ידיו, ואשר עשו אצבעותיו; תה' קמד א: המלמד ידי לקרב, אצבעותי למלחמה;

58 תרביץ, יב, תשי"א, עמ' 179 [עיין עמ' 241 בספר זה].

59 עיין גינוברג, ידיעות, שם, עמ' 55-56.

60 על אף זה עיין מה שכתב באחרונה אולברייט (Albright), BASOR, 84, 1941, עמ' 7-11, והביבליוגרפיה המבאה שם.

61 כך פירש את השורות האלה גינוברג, כתבי אוגרית, עמ' 21.

62 אולי יש כאן קיצור של המונח הרגיל סופר מתיר תה' מה א, עורא ז, אחיקר פס' 50 שו' 1, ועיין גם משלי כב כט), שעבר בצורה מקוצרת זו גם למצרית (ארמן [Erman],

Die Literatur der Aegypten, לייפציג 1923, עמ' 286).

63 על היחס לאיסור המקראי לא תבשל גדי בחלב אמו עיין גינוברג, JRAS, 1935, עמ' 72; כתבי אוגרית, עמ' 77, ועוד.

בשירי אוגרית: I D, 216: כס בדי קבעת בימני (כוס מידי, קבעה מימיני);
שם 217-218: [כס] בדה קבעת בימנה (כוס מידו, קבעת מימינו).

11. כסף-חרוץ

במקום השם הרגיל בעברית זה הכ בא לפעמים במקרא השם חרוץ, הרגיל באוגריתית (חרץ). מה שמעניין אותנו הוא זה, שהמלה חרוץ, כל פעם שהיא מופיעה במקרא, באה תמיד בהקבלה לכסף⁶⁴, דווקא כמו שהיא רגילה לבוא בשירי אוגרית. לפי מה שנראה, נשתכחה לאס לאט המלה הקדומה חרוץ מפי בני ישראל, אבל נשארה כמלה פיוטית בהקבלה לכסף: המסורת היתה קובעת, שבהקבלה לכסף יוכל לבוא חרוץ. זכ' טג : ותצבר כסף כעפר, וחרוץ כטיט חוצות.

תה' סח יד : כנפי יונה נחפה בכסף, ואברותיה בירקרק חרוץ. משלי ג יד : כי טוב סחרה מסחר כסף, ומחרוץ תבואתה. שם ש' יט : קחו מוסרי ואל כסף, ודעת מחרוץ נבחר. שם טז טו : קנה חכמה מה טוב מחרוץ, וקנות בינה נבחר מכסף. בשירי אוגרית הווג כסף-חרץ הריהו כל כך מצוי שנראה מיותר להביא כאן את כל הדוגמאות שלו. די יהיה להזכיר, שרק בחלק הנשאר לנו מהלוח II AB הוא בא תשע פעמים: א, 26-27: יצק כסף ישלח חרץ (יצק כסף; יתף חרוץ); שם 27-28: יצק כסף לא לפם חרץ יצקם לרבבת (יצק כסף לאלפים, חרוץ יצק לרבבות); ועוד ד-ה, 32-33, 77-78, 80, 94-95, 95-96, 100-101; ו, 37-38. ואין צורך להוסיף עוד דוגמאות מיתר הלוחות.

12. טל-רביבים

במקרא: מיכה ה' : כטל מאת ה', כרביבים עלי עשב.
בשירי אוגרית: V AB, ג, 39-41: [טל] שמים שגן ארץ רכב [ר]כב ערפת טל שמים תסכה [רבב] תסכה כככבם (טל שמים, שמן ארץ, רביב רוכב ערבות, טל ירעיפוהו שמים, רבי ירעיפוהו כוכבים)⁶⁵. ושוב דומה לזה V AB, ד, 87-88. ועי' גם נס' 13, ולהלן ט' 1.

13. שעירים-רביבים

במקרא: דב' לב נ: כשעירם עלי דשא, וכרביבים עלי עשב.

64 על הקבלת כסף-חרוץ במקרא כבר עמד שבנא בל שווננו, ז, תרצ"ו, עמ' 48-49. אבל הוא תלה את העניין בסיבה אחרת לגמרי.
65 כך פירש דיו (de Vaux), RB, 48, 1939, עמ' 596.

בשירי אוגרית: I D, 44-45: כל טל כל רכב כל שרע תהמתם (הורד טל, הורד רגיב, הורד שעירי תהומתיים)⁶⁶.
14. בית-היכל

במקרא: תה' ה' ח: ואני ברב חסדך אבוא ביתך, אשתחווה אל היכל קדשך ביראתך; שם כו ד: שבתו בבית ה'. . . ולבקר בהיכלו; שם טה ה: נשבעה בטוב ביתך, קדש היכלך; זכ' ח ט: כיום יסד בית ה' צבאות, ההיכל להבנות.

בשירי אוגרית בא זוג זה פעמים אין סוף. למשל: II AB, ה, 75-76: צח חרן בבהתן עשבת בקרב הכלך (קרא שירות בביתך, חברות בקרב היכלך); IV AB, ב, 4-5: אן בעל בבהחה [אן] הד בקרב הכלה (אין בעל בביתו, אין הד בקרב היכלו). וכן כמה פעמים אחרות: II AB, ה, 91-93, 98-99, 113-114, 115-116, 118-119, 123-124, 126-127; ו, 5-6, 8-9, 16-17, 22-23, 25-26, 27-28, 30-31, 32-33, 36-37, 38-40, 44-45; ז, 17-18, 25-27; ח, 35-37; V AB, ב, 17-18; I D, 170-171, 182-183; II D, א, 26-27; ב, 24-25, ועוד ועוד. אגב, כדאי לציין שהביטוי הרגיל באוגריתית בקרב הכלה, בקרב הכלך וכיו"ב, הוור גם במקרא (תה' מח י: דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך), ועוד ששיטת ההקבלה בין בית השימוש הפשוטה בצלע הראשונה לבין המלה בקרב בצלע השנייה גמשת אף היא כמו כן במקרא (מיכה ה' ז: יהיה שארית יעקב בגוים, בקרב עמים רבים).

15. בית-חצר

במקרא: תה' פד יא: כי טוב יום בחצריך מאלף, בחרתי הסתופף בבית אלהי וגו'; שם קלה ב: שעומדים בבית ה', בחצרות בית אלהינו; זכ' ג' ו: וגם אתה תדין את ביתי, וגם תשמר את חצרי; ועיין עוד תה' סה ה⁶⁸.

בשירי אוגרית, כל פעם שמדובר על חסרון ארמון מיוחד לבעל, או על הארמון שסוף סוף עלה בידו של בעל לבנות לעצמו, באים שני השמות בהקבלה זה לזה. אן בת

66 כך פירשתי ב-*Orientalia*, 8, 1939, עמ' 239 [עיין תרגום עברי בכרך ב של ספר זה].
67 כך פירש אולברייט (Albright) ב-*JPOS*, 14, 1934, עמ' 124. - אשר לבהתך ראת ירדון (Gordon) ב-*BASOR*, 35, 1937, עמ' 32, הערה 15.
68 עיין אורלינסקי (Orlinsky), *Hāšēr in the Old Testament*, ב-*JAOS*, 59, 1939, עמ' 37-22.

לבעל כם אֵלִים וחסֵר כבֵן אֶתֶרַח (אין בית לבעל פֶּאֵלִים, ולא חצר כבני אשרה): משפט זה בא ב-II AB, [א, 10-12], ד, 50-51; V AB, ה, [1-1], 46-47 (שם חסֵר בלא וי''). וכיוצא בזה II AB, ד-ה, 62-65: יתן בת לבעל כם אֵלִים וחסֵר כבֵן אֶתֶרַח (יתן בית לבעל פֶּאֵלִים, חצר כבני אשרה); שם, 89-91: יתן בית לך כם אֶתֶרַח וחסֵר כם אֶרִיךְ (יתן לך בית כאחין, וחצר כמו קרובין); V AB, ה, [11-12]: יבן בית לבעל כם אֵלִים וחסֵר כבֵן אֶתֶרַח (ייבנה בית לבעל כאלים, וחצר כבני אשרה). ועוד השווה I K, 132-133, 203-205. תוזג הכל - חסֵר, הקושר יחד את הזוגות מס' 14 ומס' 15, נמצא ב-I D, 171-172, 183-184.

16. אהליים) - משכנות

במקרא: במ' כד: מה טבו אהלין יעקב, משכנתין ישראל; יש' נדב: הרחיבי מקום אהלך, ויריעות משכנותיך יטו אל תחשיבי; יר' ליה: הנני שבת אהלי יעקב, ומשכנותיו ארחם. השווה עוד איוב כא כח: ואיה אהל משכנות רשעים (ואם גם נגיד שבפסוק זה שתי המלות אהל ומשכנות אינן אלא שתי נוסחאות שונות, גם חילוף נוסחאות זה יורה על התקבולת המסורתית של שתי המלים). מלבד זה, בא הפועל שכן בהקבלה לאהל בתה' טו א ועה ס.

בשירי אוגרית: II D, ה, 31-33: תבע כֶּתֶר לֹא הֵלֵה הֵינן תבע למשכנתה (פנה כֶּתֶר לאהליו, הֵינן פנה למשכנותיו).

17. שנה - נקף

במקרא: יש' כט א: ספו שנה על שנה, חגים ינקפו. בשירי אוגרית: BH, ב, 45-46: שבע שנת אֵל מלא ותמן נקפנת עד (שבע שנים אל מילא, ושמונה תקופות עוד); לוח 60 (האלים הנעימים והיפים), 66-67: שבע שנת תמת תמן נקפת עד (שבע שנים תמימות, שמונה תקופות עוד). ואולי יש לפרש את המלה האחרונה עד לא בהוראת עוד, אלא מלשון עיד כלומר חג, ולפרש תקופות חגים, ממש כמו ביש' כט א.

18. ענה - השיב

במקרא: שופ' הכט: חכמות שרותיה תעננה, אף היא תשיב אמריה לה; איוב יג כב: וקרא ואנכי אענה, או אדבר ותשיבני; ועוד (בשני פסוקים זה אחר זה, חכ' ב א-ב, איוב כ ב-ג, ועוד).

בשירי אוגרית: V AB, ד, 65-66: ות [ען] בתלת [ענ]ת תֵּב [יבמת] לאָמם (ות ען התזולה ענת, נְתָשָׁב יולדת לאומים); IV D, ב, 7-8: ויען דנָא ל

[מת רפא] יתב עזר מת הרנמי (ויען דניאל איש רפא, נְתָשָׁב הגיבור איש הרנמי).

19. ירא - שתע

במקרא: יש' מאי: אל תירא כי עמך אני, אל תשתע כי אני אלהיך; שם פס' כג: ונשתעה ונרא (לפי הכתיב) יחדו. כבר העיר בצדק גינזברג⁶⁹ על ההקבלה שבין פסוקים אלה ובין הפסוקים האוגריתיים שנביא מיד להלן, ועל נכונות סברתם של אלה החושבים שאין כאן התפעל משורש שעה, אלא קל משורש שתע. בכתבי אוגרית: I AB, ו, 30: יראָ בן אֵלִים מתת ע ידד אֵל עֶזֶר (ויירא בן אֵלִים מת, וישתע הידיד האל הגיבור); I* AB, ב, 6-7: יראָן אֵל אֵינן בעל תֵּת ען רכב ערפת (יָרָא האביר אלאין בעל, שתע הבן רוכב ערבות).

20. קנה - כון (בהוראת הוליד)

במקרא: דב' לכו: הלוא הוא אביך קנך הוא עשן ויכננך (הפועל קנה בהוראה זו בא בשיחה בין אברהם העברי לבין איש כנעני, בר' יד יט כב; וכנראה יש לפרש בהוראת ילד את הפועל קנתי בבר' ד א).

בשירי אוגרית: IV AB, ג, 6-7: כ קנין עלם - כ דר דר דיכנן (כי קונינו לעולם, אשר יִכּוּנְנוּ לדור דור)⁷⁰.

21. קם - התעודד

במקרא: לאו דווקא בשתי צלעות מקבילות, אלא כשני נרדפים זה אחר זה, כאים שני הפעלים בתה' כ ט: ואנחנו קמנו ונתעודד. בתה' קמזו, מעודד ענוים ה' משפיל רשעים עדי ארץ, בא הפועל עודד להביע מושג שפעמים אחרות בא לידי ביטוי על ידי הפועל הקים, למשל: מקימי מעפר דל, מאשפת ירים אביון (תה' קיג ז).

בשירי אוגרית: II AB, ג, 11-13: יתעדד רכב ערפת... יקם ויופתן (ויתעודד רוכב ערבות... ויקם ויקפוץ)⁷¹.

22. ירד - ישב (לשבת על הארץ לשם אכלות)

במקרא: יש' מז א: רדי ושבי על עפר בתולת כת בבל, שבי לארץ אין כסא בת כשדים.

בשירי אוגרית: I* AB, ו, 12-14: ירד לכסא יתב להדם [ו]להדם יתב לארץ (ירד מהכסא וישב על ההדום, ומההדום ישב על הארץ).

69 ידיעות הניל, עמ' 55-56, וכתבי אוגרית, עמ' 49.

70 עיין גינזברג (Ginsberg), *Orientalia*, 7, 1938, עמ' 9.

71 עיין מה שכתבתי ב-*Orientalia*, שם, עמ' 279 [עיין תרגום עברי בכרך ב של ספר זה].

ט. זוגות קבועים של ביטויים מורכבים מקבילים
דבר עוד יותר מעניין: לא בלבד זוגות מילים בודדות, אלא גם זוגות ביטויים
מורכבים מופיעים בשוה בספרות הכנענית ובספרות המקראית⁷². אביא שתי דוגמאות:
אחת שייכת לשירי אוגרית, ואחת שייכת לאותן הפסקות בכתבי תל-אל-עמארנה
שנראות כמתורגמות מכנענית.

1. טל השמים - (מ) שמני הארץ

במקרא: ברא' כז: כח: מטל השמים וכשמני הארץ; שם פס': לט: משמני
הארץ... ומטל השמים.

בשירי אוגרית: V AB, ג, 39: [ט] ל שמים שמן ארץ.

2. לשמה את הלב - להאיר את העינים

במקרא: תהי' ט: פקודי ה' ישרים משמתי לב, מצות ה' ברה
מאירת עינים.

בכתבי תל-אל-עמארנה (עי' למעלה, בתחילת המאמר הנוכחי): מכתב עמנך מבירות
למלך מצרים (מס' 142, הוצ' מרסר [Mercer], עמ' 470, שר' 7-10): *en-du-um*
[iš-te-me a-wa-temēš tuppi šarri bêli-ia ù ji-ih-di libbi-ia ù [e]n-nam-mu-ru
2 ina-ia danniš (כאשר שמעתי דברי לוח המלך אדוני, שמח לבי ויאורו
שתי עיני מאד); מכתב זמרך מצידון למלך מצרים (מס' 144, הוצ' מרסר, עמ' 476,
שר' 14-18): *i-nu-ma iš-tap-par a-na ardi-šú ù jih-di libbi-ia ù ji-[š]a'-ki*
rēši-ia ù en-nam-ru 2 ini-ia (hi-na-ia) i-na šá-me a-wa-at šarri bêli-ia
(מכיון ששלח [אדוני] אל עבדו, שמח לבי וירם ראשי ויאורו שתי עיני,
בשמעי דבר המלך אדוני).

י. שימושים מיוחדים של צורות הפעלים

גם במה שנוגע לשימוש התחכירי של צורות הפעלים במליצה המקראית יש ממה
שיתבאר בהמשך המסירת הכנענית הקדומה. נסתפק כאן בשתי דוגמאות מעניינות.

1. לפעמים מוצאים אנחנו בשתי צלעות מקבילות שתי צורות שונות של פועל
אחד, האחת בפרפקט והשנייה באימפרפקט⁷³. למשל: הושעה ה: וישראל ואפרים
יכשלו בעונם, כשלו גם יהודה עם; תה' לחיב: אהבי ורעי מבגד

72 צירופי ביטויים כצפור שמים ודגי הים (מס' 60, שר' 62-63) תלויים הם בטבע הדברים
ועל כן אין ליחס להם חשיבות לענייננו.

73 אין כאן המקום להיכנס אל השאלה המסובכת של תורת שני הזמנים. אולי איחד את
הדיבור על עניין זה בהודמנות אחרת.

נגעי יעמדו, וקרובי מרחק עמדו; שם צג ג: נשאו נהרות, ה',
נשאו נהרות קולם, ישאו נהרות דכים. וכיוצא בזה (היר' ה' מהפכת'
אינה משנה את העניין כל עיקר): תהי' כטי: ה' למבול ישב, וישב ה' מלך
לעולם; יש' סט: ויבנת חלב גוים, ושד מלכים תיבני; עמוס זד:
ותאכל את תהום רבה, ואכלה את החלק, ועוד ועוד. בכמה פסוקים
ממין זה, ביחוד מאלה בלי ויר' ה' מהפכת', רגילים המפרשים ל"תקן" את
נוסח המסורה: כך, למשל, תקנו נשאו במקום ישאו בתה' צג ג, וכך מבגד נגשו
במקום מבגד נגעי יעמדו בתה' לה יב. ואולם אין צורך ל"תקן" כלל וכלל.
זוהי דרך מליצה רגילה כבר אצל הכנענים. למשל: II AB, ג, 14-16: שתת []
בתלחני קלת בכס אשתינה (שתייתי [חרפה] על שולחני, עלבון בכוסי
אשתנו); שם ה, 38-40: עדבת בהת [ה בע] ל יעדב הד עדב [עד] בת
הכלה (את סידור ביתו בעל יסדר, הד סידר את סידור היכלו); V AB, ב, 20-22:
תתער כסאת למחר תער תלחנת לצבאם (חכינ כסאות לסופרים,
הכינה שולחנות להיילים); I D, 114-115: כנף נשרם בעל יתבר בעל
תבר דאי המת (כנפי נשרים בעל ישבור, שבר בעל צלעותיהם)⁷⁴. וכך נדמה
לי שיש לחלק ולבאר את הפסוקים 47-55 בעמוד ושל לוח II AB (את המקור האוגריתי
ואת חלוקתו הכתובת במקום אחר⁷⁵, וכאן לשם קיצור אביא רק את התרגום העברי):
סיפק לאלים כרים, לאלות יספק רחלים; סיפק לאלים שוורים, לאלות יספק
פרות; סיפק לאלים ספסלים, לאלות יספק כסאות; סיפק לאלים כדי יין, לאלות
יספק בקבוקי [יין].

2. לעמים באה, אחר צורה פעילה של איזה פועל ב"עתיד" או בציווי, צורה סבילה
של אותו הפועל עצמו (או אף צורה פעילה של קל אם הראשונה בבניין גורם), כאילו
לציין את תוצאות הפעולה שעליה מורה הצורה הראשונה. כך כתוב, למשל, ביר' יז יד:
רפאני ה' וארפא, הושיעני ואושעה; ושם לא ד: עוד אבנך
ונבנית בתולת ישראל; ועוד שם פס' יח: השיבני ואשובה (ודומה לזה
באיכה כא: השיבנו ה' אליך ונשובה). וכן בתהי' יג-יד: מנסתרות
נקני... ונקיתי מפשע רב, ושם סט: הצילני מטיט ואל אטבעה,
אנצלה משנאי וממעמקי מים. גם במקרים ממין זה חשדו בנכונותו של

74 וכן שם 128-129, 142-143. וירולו (Viroilleaud) הוסיף יוד שלא בצדק לסני תבר בשורות
115, 129, 143. עיין על הנוסח הנכון רוזנטל (Rosenthal), ב- *Orientalia*, 8, 1939, עמ' 229-230.
Orientalia, 7, 1938, עמ' 288-289, ועיין גם עמ' 280, הערה 5 [עיין תרגום עברי בכרך ב
של ספר זה].

הנוסח המסורתי מפני החזרה על אותו הפועל פעמיים (עיין למשל בפירושו של גונקל לתה' סט טו). אבל גם בעניין זה יש לנו תקדימים בשירי אוגרית, בלוח II AB, ה, 113-116, כתוב (גם כאן הריני מביא רק את תרגומי שהצעתי במקום אחר)¹⁶: [מה]ר בתים [ב]נתה, מהר רומם היכלים, מהר בתים ייבנ[ו], מהר יתרוממו היכלים. ובלוח II D, ו, 28-29 (ע' למעלה, ד, 4, β): א ש ס פ ר ך ע מ בע ל ש נ ת ע מ ב נ א ל ת ס פ ר י ר ח ם (אתן לך לספור [בדיוק היינו יכולים לתרגם א ש פ י ר ך , לו היה ההפעיל של ס פ ר נהוג בעברית] שנים עם בעל, עם בני אל ת ס פ ו ר י ר חים).

מכל מה שראינו עד כאן יוצא לנו ברור, שלא בלבד בפרטים אחדים, אלא בכל היקפה של הלשון הספרותית ובכל דרכי המליצה הנהוגות בה, קיימת מסורת משותפת לכתבי אוגרית ולכתבי המקרא, ואין להטיל ספק בדבר, כי מבחינת הצורה אין שתי הספרויות אלא שני ענפים שונים של אילן אחד. מסקנה זו מאלפת בשני כיוונים. מצד אחד, מאשרת היא את הדעה שהאוגריתית שייכת לאותו החוג הלשוני שאליו שייכת העברית, כלומר לחוג הכנעני. ומן הצד השני, מאשרת היא את השערתנו, שאין הספרות המקראית אלא המשך של הספרות הכנענית הקדומה. וכזה פותרת היא את הבעיה שעוררנו בתחילת המאמר הנוכחי, כיצד יש לבאר את העובדה שכבר יצירותיה הראשונות של הספרות המקראית הן מושלמות ומשוכללות בצורתן, כאילו קדמה להן התפתחות ארוכה. אמנם כן הוא: כבר קדמה להן התפתחות של מאות שנים רבות, ואם גם מחוץ לעם ישראל, או ביתר דיוק לפני התהוותו של עם ישראל. חידושה של הספרות המקראית הריהו בתוכנה וברוחה; אשר לצורתה, ממשיכה היא את המסורת של הספרות הכנענית הקדומה.

מלים מקבילות בעברית ובאוגריתית

[תש"ז-1947]

במאמרי ספרות מקראית וספרות כנענית, שפרסמתי לפני שנים אחדות בת רביץ¹, עוררתי בעיה חמורה בתולדות הספרות המקראית: מדוע בשלביה הראשונים של ספרות זו אנו מוצאים כבר יצירות מושלמות ומשוכללות, כאילו קדמה להם התפתחות בעלת מאות רבות בשנים? ומתוך דיוני הגעתי עם לידי המסקנה שפתרון הבעיה יכול להימצא בהנחה, שהספרות העברית לא היתה אלא המשך של הספרות הכנענית שקדמה לה בזמן. כראיות מכריעות להנחה זו שימשו לי כמה תופעות אופייניות הנמצאות גם בספרות המקראית וגם בספרות האוגריתית. ההתאמה של שתי הספרויות בדרכי ההבעה הספרותית מורה על מסורת ספרותית כנענית קדומה מאד, שמתוכה התפתחו גם הספרות האוגריתית מצד אחד וגם הספרות העברית מן הצד השני. כשם שהלשון העברית אינה אלא אחד מן הדיאלקטים שצמחו מן הגזע הכנעני הקדום, וכשם שהיא ממשכת, בשינויים דיאלקטיים מסוימים שנתהוו דרך הסתעפותם והתפתחותם של הדיאלקטים הכנעניים השונים באלף השני לפני ספ"ג, אח הלשון הכנענית הקדומה ביותר והאחידה ביותר, כך ממשכת הספרות העברית את המסורת הספרותית הכנענית, שכבר הלכה ונוצרה בתוך האוכלוסיה המדברת כנענית לפני התהוותו של עם ישראל.

אחת מן התופעות המשותפות לספרות האוגריתית ולספרות המקראית, שמניתי במאמרי הנ"ל, היתה זו של מציאות זוגות קבועים של מלים מקבילות בשתי הצלעות של הפסוק השירי. במסורת הספרותית הלך ונוצר מעין קשר מתמיד בין מלה מסוימת ובין מלה אחרת נרדפת לה, מעין מנהג קבוע, שלפיו מלה מסוימת הבאה בצלע הראשונה של הפסוק גוררת אחריה בצלע השנייה את המלה הרגילה להקביל לה. כך, למשל, נוצר הזוג א ר ך - ע פ ר . משורר, שהכניס את המלה א ר ך בצלע הראשונה, כבר היה יודע שבצלע השנייה יהיה לו להשתמש במלה ע פ ר . או, להיפך, אם התחיל בע פ ר , יהיה לו לסיים בא ר ך . למשל: תה' ז, ו: וישג וירמוס לארץ חיי, וכבודי לעפר

1 Orientalia, שם, עמ' 285, הערה 2 [עיין תרגום עברי בכרך ב של ספר זה].

1 שנה יג, עמ' 197-212; שנה יד, עמ' 1-10 [עיין עמ' 20-54 בספר זה].